

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

VAIVA GEDVILAITĖ
(Civilinės teisės studijų programa)

TEISINĖS PREZUMPCIJOS: TEORIJA IR PRAKTIKA
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Lekt. dr. E. Venckienė

Vilnius, 2009

TURINYS

IVADAS	3
1. TEISINĖS PREZUMPCIJOS	7
1.1. Teisinės prezumpcijos: sąvoka ir struktūra.....	7
1.2. Teisinių prezumpcijų klasifikavimas.....	10
1.3. Teisinių prezumpcijų reikšmė	12
2. BENDROSIOS TEISINĖS PREZUMPCIJOS LIETUVOS TEISĖS SISTEMOJE	14
2.1. Teisės akto konstitucingumo prezumpcija.....	14
2.2. Įstatymo žinojimo prezumpcija.....	19
2.3. Sąžiningumo prezumpcija.....	21
2.4. Teismo sprendimo teisėtumo prezumpcija	23
3. AKTUALIAUSIOS CIVILINĖS TEISĖS PREZUMPCIJOS LIETUVOS TEISĖS SISTEMOJE	27
3.1. Žalą padariusio asmens kaltės prezumpcija.....	28
3.2. (Ne)sąžiningumo prezumpcija	33
3.3. Prievolės įvykdymo prezumpcija.....	41
3.4. Tėvystės prezumpcija	44
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	50
LITERATŪROS SĄRAŠAS	52
SANTRAUKA	57
SUMMARY	58

IVADAS

Teisinės prezumpcijos yra pagalbinės normos, kurios integruojasi į teisės normų masyvą ir kartu su pagrindinėmis normomis sudaro vieningą visuomeninių santykių reguliavimo mechanizmą, o kartais be pagalbinių prezumpcijos normų negali funkcionuoti ir pagrindinės normos. Be teisinių prezumpcijų kai kurių visuomeninių santykių reguliavimas taip pat taptų tiesiog neįmanomas ar labai apsunkintas. Jos taip pat palengvina įrodinėjimo našta, nurodydamos kas ir koku būdu gali paneigti preziumuojamą atvejį, kas leidžia pašalinti su tuo susijusį ginčą, pagreitinti jų aiškumą ir priimti įstatymu pagrįstą sprendimą. Taigi, prezumpcija – tai tam tikros prielaidos, faktų laikymas įvykusiais, tikrais, kol neįrodoma kitaip. Tai prielaida, atsiradusi iš ilgalaikio atitinkamų įvykių vienodo arba labai panašaus pakartotimumo. Analizuojant vienodus įvykius žmogus atkreipia savo dėmesį į tam tikrų tų įvykių bendrus požymius. Pastovus tokių įvykių pakartotimumas leidžia manyti, kad kiekvienas iš jų yra bendras reiškinys visiems atitinkamiems įvykiams.

Magistrinio darbo aktualumas ir problematika. Dauguma teisinių prezumpcijų yra įstatymų leidėjų atrinktos ir norminiuose aktuose įtvirtintos bendros prielaidos. Jos lyg teisės dogmos, apibrėžtos savo nepakeičiamumu, įtvirtintos teisėje, apimančios teisės normas, teisinius santykius bei teisinę techniką. Bet ne visos prielaidos yra prezumpcijos, nes ne visi mokslininkai tyrinėję teises prezumpcijas sutinka su jų išskirtiniu teisiniu vertinimu. Čia jos tarsi suskyla į dvi atskiras grupes, vienos, kurios yra laikomos teisiniu fenomenu ir kitos – apibrėžiamos plačiąja prasme ir gali būti naudojamos visose mokslo srityse. Todėl kyla klausimas ar galima teisinę prezumpciją nagrinėti, kaip teisinę prielaidą, ar tik tai kaip prievolę pripažinti tą prielaidą? Į šį klausimą vienareikšmio atsakymo nėra.¹ Čia pasireiškia ir temos aktualumas, nes teisinė prezumpcija yra paremta ne tik logika, bet ji taip pat yra svarbi ir visuomeninių santykių reguliavimo prasme, todėl teisinė prezumpcija turi būti aiški ir apibrėžta, kad būtų galima ją lengvai atskirti nuo kitų panašių prielaidų. Tiksliai apibrėžtomis ir įtvirtintoms teisinėms prezumpcijoms alternatyvos būti neturėtų, priešingu atveju prezumpcijos nebūtų tokios, kokios yra ir jų suabsoliutinimas konkuruotų su tuo, kas įrodymų doktrinoje vadinama netiesioginiais įrodymais. Tačiau visuma įrodymų, susijusių vidiniais ryšiais ir tarpusavio priklausomybe sudaro tam tikrą reiškinį, kuris skatina atribotai vertinti netiesioginių įrodymų visumą, leidžia visa tai paversti įsitikinimu, atmetant atsiktinumus ir pasitelkus logiką nustatant dėsningumus.

¹ Кузнецова О. А. Презумции в гражданском праве. - Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2004. Р. 13-17.

Literatūroje pateikiama daugiau bendro pobūdžio informacija, apibūdinami terminai,² užsimenama apie galimas problemas,³ bet išsamesnės teisinių prezumpcijų analizės pasigendama. Lietuvos teisės doktrinoje iki šiol nėra skirta daug dėmesio teisinių prezumpcijų tyrimui, o jau atlikti moksliniai tyrimai,⁴ tik iš dalies palietė teisinių prezumpcijų naudojimą ir reikšmę. Tiriant teisės mokslo darbus neaptikta konkrečios teisinių prezumpcijų prigimties analizės, nerasta ir aiškaus loginio paaiškinimo, leidžiančio pagrįsti ar paneigti teisinių prezumpcijų panaudojimo aktualumą. Teisinėje literatūroje taip pat neretai suabsoliutinamos, nekritiškai vartojamos teisinės prezumpcijos, nepaneigia netiesioginių įrodymų reikšmingumo, kurie su tam tikra tikimybe leidžia pagrįsti atitinkamą prezumpcijos egzistavimo prasmę. Todėl aktualu kuo nuodugniau išnagrinėti teisinę praktiką, kurioje naudojamos teisinės prezumpcijos.

Taigi, teisinių prezumpcijų problematika trejopa: *Pirma*, remiantis įvairių mokslininkų skirtingu teisinių prezumpcijų vertinimu, jos tampa prieštaringomis, kas vienos situacijose leidžia jas pernelyg sureikšminti, o kitose atvirkščiai - sumenkinti. *Antra*, dažnas teisinių prezumpcijų nepagrįstas suabsoliutinimas, neadekvatus jų turinio atskleidimas ryškus tiek teisinėje literatūroje, tiek teismų praktikoje parodo, kad nuosekliai vadovaujantis teisinėmis prezumpcijomis galima gauti paradoksalių ir visiškai priešingą rezultatą nei prieš tai buvęs. *Trečia*, teisinių prezumpcijų turinio elementų tarpusavio ryšio analizė rodo, kad joms būdingi vidiniai prieštaravimai, kurie teisinėje literatūroje išvis nenagrinėjami, tarsi neegzistuojant. Todėl šiame darbe stengiamasi susisteminti minėtų procesų trūkumus, įvardinti jų tobulinimo galimybes, aptarti teisinių prezumpcijų taikymą teismų praktikoje.

Magistro darbo objektas. Šio darbo objektas – teisinės prezumpcijos, jų samprata ir taikymas teismų praktikoje. Darbe nagrinėjamos visose teisės šakose naudojamos bendrosios teisinės prezumpcijos ir aktualiausias, daugiausiai teismų praktikoje taikomas civilinės teisės prezumpcijos.

² Hill Kay H. Conflict of Laws. – By BarBi Group: Gilbert Law summaries, 2004; Кузнецова О. А. Презумции в гражданском праве. - Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2004; Varga G. Law and Philosophy. Selected papers in Legal Theory. – Budapest, 1994; Baranauskas E., Pakalniškis V., Papirtis L. V. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. - Vilnius: Justitia, 2008.

³ Кузнецова О. А. Презумции в гражданском праве. - Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2004; Barak A. Purposive interpretation in Law. – Princeton and Oxford: Princeton university press, 2005; Jarašiūnas E. Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo konferencija // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/13.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-14; Jarašiūnas E. Asmenų lygybės principas, kaip teisės aktų konstitucingumo matas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje // Jurisprudencija. 2004, Nr. 52(44).

⁴ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 358; Mesonis G. Kai kurie Konstitucijos interpretavimo aspektai: expressis verbis ribos // Jurisprudencija. 2008, Nr. 5(107); Norkūnas A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas // Jurisprudencija. 2003, Nr. 42 (34), P. 6-7; Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20), P. 112-113.

Tyrimo tikslas – remiantis teisinių prezumpcijų teorine analize ir teisminės praktikos pavyzdžiais, ištirti ir apibendrinti teismuose traktuojamą teisinių prezumpcijų taikymą.

Siekiant nurodyto tyrimo tikslo keliami šie **uždaviniai**:

1. Apžvelgti teisines prezumpcijas: sąvoką ir jų struktūrą.
2. Išanalizuoti teisinių prezumpcijų klasifikavimą ir reikšmę teisės taikymo srityje.
3. Išnagrinėti visose teisės šakose taikomas bendrąsias teisines prezumpcijas Lietuvos teisės sistemoje.
4. Išanalizuoti aktualiausias civilinės teisės prezumpcijas Lietuvos teisės sistemoje, atskleisti jų taikymo teismų praktikoje ypatumus.

Darbe keliami hipotezė – tikėtina, kad mokslinių tyrimų apie teisines prezumpcijas stoka lemia menką jų naudojimą teismų praktikoje, kas vienoms teisinio santykio šalims nepagrįstai palengvina įrodinėjimo našta, o kitoms apsunkina.

Magistriniame darbe naudota literatūra. Šiame darbe nagrinėjami Lietuvos Respublikos teisės aktai, kuriuose įtvirtintos teisines prezumpcijas reglamentuojančios normos. Apibūdinant teisinės prezumpcijos sąvoką, jos struktūrą ir analizuojant teisinių prezumpcijų klasifikavimą remiamasi O. A. Kuznetsovos knygoje⁵ pateikta prezumpcijų analize. Analizuojant bendrąsias teisines prezumpcijas didelė reikšmė teikiama G. Mesonio straipsnyje⁶ pateiktais išaiškinimais. Atskleidžiant sąžiningumo ir žalą padariusio asmens kaltės prezumpcijų taikymo ypatumus remtasi A. Norkūno straipsniuose⁷ pateikta informacija ir samprotavimais. Iliustruojant problemas ir jų galimus sprendimo būdus naudojamos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos Respublikos Apeliacinio Teismo praktika. Darbe taip pat remiamasi ir kita specialiaja literatūra lietuvių ir užsienio šalių kalbomis, teisinės visuomenės atstovų straipsniais, mokslinėmis publikacijomis, siekiant išsamiai išanalizuoti teisinių prezumpcijų reikšmę, pabrėžti jų aktualumą.

Magistro darbo metodai. Darbe naudojami lyginamasis, lingvistinis, loginis-analitinis, sisteminės analizės metodai.

Lyginamasis metodas taikytas nagrinėjant įvairias teisinių prezumpcijų taikymo prielaidas. Šis metodas pasireiškia plačiausiai antroje ir trečioje šio darbo struktūrinėse dalyse: prezumpcijų nagrinėjimas yra papildomas ir lyginamas su galiojančia Lietuvos teismų praktika. Taikant lyginamąjį metodą, stengiamasi atskleisti teismo sprendimo instituto įstatyminio

⁵ Кузнецова О. А. Презумпции в гражданском праве. - Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2004.

⁶ Mesonis G. Kai kurie Konstitucijos interpretavimo aspektai: expressis verbis ribos // Jurisprudencija. 2008, Nr. 5(107).

⁷ Norkūnas A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas // Jurisprudencija. 2003, Nr. 42 (34), P. 6-7; Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20), P. 112-113.

reglamentavimo ir teisminės praktikos ryšį su mokslinės teorijos konceptualumu. Lingvistinis metodas naudojamas, siekiant išsiaiškinti tam tikrų terminų pažodinę reikšmę. Loginis-analitinis metodas kartu su sisteminės analizės metodu taikytas, tiriant Lietuvos Konstitucinio Teismo, Lietuvos Aukščiausio Teismo ir Lietuvos Apeliacinio Teismo nutarimus, analizuojant problemas bei apibendrinant ir formuluojant išvadas. Šis metodas taikomas analizuojant teismo sprendimo, kaip motyvuoto teisinio dokumento, prasmę. Jo tikslas – padėti tiksliai ir aiškiai suvokti teisinių prezumpcijų teisinės galios prasmę.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados, literatūros sąrašas ir santrauka lietuvių bei anglų kalbomis.

Pirmame teorinio pobūdžio skyriuje apibūdinamos teisinės prezumpcijos, jų sąvoka, struktūra, klasifikavimas, atskleidžiama teisinių prezumpcijų reikšmė.

Antrajame skyriuje analizuojamos bendrosios teisinės prezumpcijos, taikomos visose teisės šakose, pabrėžiant jų aktualumą ir reikalingumą.

Trečiasis skyrius skirtas aptarti aktualiausias civilinės teisės prezumpcijas Lietuvos teismų praktikoje ir teorinėje literatūroje, išskiriamas jų aktualumas, taikymo problematika ir paneigimo galimybės.

1. TEISINĖS PREZUMPCIJOS

Pagrindinėmis filosofinėmis prezumpcijų egzistavimo prielaidomis yra tarpusavio ryšiai įvykių pasaulyje ir gyvybės procesų pakartotinumai. Tačiau kalbant apie dėsningus ryšius reikia išskirti loginius/filosofinius prezumpcijų atsiradimo pamatus:

- prezumpcijų ištakos glūdi visuomeninių santykių vystymėsi, kurių pagrindas yra žmogus. Šie santykiai dėka žmogiškosios veiklos ir valios turi daug vystymosi bei elgesio galimybių, kas sudaro tam tikrą neapibrėžtumą. Tokio neapibrėžtumo sąlygomis atsiranda būtinumas teisėje naudotis prielaidomis, kurios grindžiamos tikimybe;

- teisė remiasi žmogaus patirtimi, kuri visada yra apribota dėl pačio žmogaus fizinių ar psichinių savybių. Teisė indukcijos pagalba šią patirtį apibendrina sukurdamą prezumpcijas. Tačiau šis apibendrinimas nėra absoliučiai privalomas, nes yra sukurtas remiantis ne visu turimu žinių šaltiniu, dėl ko prezumpcijos nėra imperatyvios normos;

- prezumpcijų ištakos yra pačioje teisės esmėje, kuri ir reguliuoja žmonių, turinčių sąmonę ir valią santykius. Teisė atspindi visuomeninius santykius remiantis žmonių valia ir jų įsivaizdavimu apie patį teisingumą, ji tarsi šalia teisės šaltinių nurodo ir tikėtinus sprendimus, išreiškiančius tam tikrą subjekto tikėjimo laipsnį apie numatomą įvykį.⁸

Teisinės prezumpcijos, kaip fakto prielaida yra kažkas daugiau - tai tariamas faktas, gal būt ne daugiau nei tikėtinas ar tikėtinas, bet laikinai priimtinas kaip tiesa, kol konkrečiu įrodymu neįrodoma kitaip.⁹

Prezumpcijas lemia daugybė faktorių, kurie dėl daugybės elgesio variantų, gyvenimiškos patirties ir pačios teisės skatina prezumpcijų atsiradimą, egzistavimą ir jų privalomumą. Teisinės prezumpcijos, kaip atitinkamos tam tikro fakto prielaidos yra kažkas daugiau nei tik tam tikra prielaida, todėl jos naudingos konstatuojant tikėtiną faktą ir siekiant nustatyti tikrąją tiesą.

1.1. Teisinės prezumpcijos: sąvoka ir struktūra

Prezumpcija – (lot. *praesumptio*) fakto pripažinimas tikru, kol neįrodyta kitaip.¹⁰ Preziumuojami faktai – tai įstatymuose nurodytos prielaidos, kad yra tam tikros aplinkybės ar jų

⁸ Кузнецова О. А. Презумпции в гражданском праве. - Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2004. P. 13-14.

⁹ Rescher N. Presumption and the Practices of Tentative Cognition. - Cambridge University Press // http://assets.cambridge.org/97805218/64749/excerpt/9780521864749_excerpt.pdf; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

¹⁰ Keinys S. ir kt. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Ketvirtasis leidimas. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 594.

nėra. Visiems žinomos aplinkybės pripažįstamos tik teismo. Jis tai gali daryti tiek savo iniciatyva, tiek šalies iniciatyva. Visiems žinomomis gali būti pripažįstamos aplinkybės, kurios žinomos teismui ir byloje dalyvaujantiems asmenims arba tam tikros teritorijos ar valstybės gyventojams. Tam tikros aplinkybės žinojimas valstybės teritorijoje veikia teismo elgesį. Aplinkybe, kuri žinoma visos valstybės teritorijoje teismas gali remtis priimdamas sprendimą specialiai jos neaptardamas. Tuo tarpu dėl aplinkybės, kuri žinoma tik tam tikros teritorijos gyventojams ir kuria sprendime remiasi, teismas turėtų nurodyti, kad ji yra pripažinta visiems žinoma tam tikroje teritorijoje.¹¹

Teisinę prezumpciją gali paneigti kita šalis, kuriai ji yra nenaudinga, išskyrus atvejus, kai iš įstatymo išplaukia prezumpcijos nepaneigiamumas.

Dauguma teisinių prezumpcijų yra atrinktos įstatymų leidėjų ir atitinkamuose norminiuose aktuose įtvirtintos bendrosios prielaidos. Perėjimas nuo bendrų prielaidų iki prezumpcijų yra pats tikriausias nes tuomet prezumpcijoms lieka visos pagrindinės prielaidos charakteristikos ir pirmiausia pačios prielaidos tikrumas. Bet ne visos prielaidos yra prezumpcijos, nes prezumpcija yra tik teisinė prielaida, kuri įtvirtinta teisės normoje.¹²

Tačiau jei prielaida yra glaudžiai susijusi su faktais, kuriais remiantis ji gali būti įrodyta, tuomet ji aiškiai tampa procesine ir tampa prezumpcija.¹³

Apibrėžiant prezumpciją, kaip prielaidą įtvirtintą teisės normose, kalbama apie šio reiškinio „statiką“, tai yra koncentruojant savo dėmesį į juo galimas teises galimybes, bet neatskleidžiamame prezumpcijos realizacijos dinamikos. Tačiau teisė – tai ne tik įstatymai ar teisės aktai, bet ir juose įtvirtintų taisyklių realizavimas visuomeniniuose santykiuose. Taigi prievolė pripažinti preziumuojamą faktą pagrįstu rodo pačios prezumpcijos veikimą „dinaminiame“ aspekte. Ar galima prezumpciją nagrinėti kaip teisinę prielaidą ar tik kaip prievolę, pripažinti prielaidą? Į šį klausimą vienareikšmio atsakymo nėra. Prezumpcijos apibrėžimų, kurie atspindi vieną ar kitą tokio reiškinio aspektą yra labai daug, bet mokslas turi ieškoti vieno – bendro apibrėžimo, kuris tarpusavyje sujungtų daugelį pavienių apibrėžimų. Tačiau analizuojant kitą šio reiškinio pusę manoma, kad kuo daugiau įvairių pavienių apibrėžimų, tuo daugiau jo savybių yra atskleidžiama ir pats apibrėžimas tampa labiau išsamus. Akivaizdu, kad prezumpcijos apibrėžimas turi sujungti savyje visus specifinius šio reiškinio požymius, kad būtų galima atskirti jį nuo kitų, ypač panašių reiškinų. Tam labai svarbūs teisiniai prezumpcijos požymiai:

- prezumpcija įtvirtinta teisės normose (gali būti ir netiesiogiai);
- prezumpcijos susijusios su įvykiais, turinčiais teisinę reikšmę ir pasekmes;

¹¹ Driukas A., Jokūbauskas Č., Laužikas A. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. Antras tomas. II ir III dalys - Vilnius: Justitia, 2005. P. 21.

¹² Ten pat P. 17.

¹³ Hill Kay H. Conflict of Laws. – By BarBi Group: Gilbert Law summaries, 2004. P. 176.

- prezumpcijos reguliuoja visuomeninius santykius, nes nustato tam tikro įvykio ar fakto pripažinimo reikalingumą, nereikalaujant specialių įrodymų, jei nebus įrodyta atvirkščiai. Šiuo atveju prezumpcija yra teisinė prielaida, sudaryta remiantis indukcijos taisyklėmis ir įtvirtinta, tiesiogiai ar netiesiogiai norminiuose teisės aktuose, pagrįsta statistiniu ryšiu tarp preziumuojamo ir realaus fakto, kuris yra susijęs su teisinėmis pasekmėmis, nes teisinė prielaida tuo atveju bus pripažinta, jei nebus įrodyta kitaip.¹⁴

Prezumpcija, dar kitaip vadinama norma, kuri turi savo struktūrą, susidedančią iš dviejų pagrindinių elementų:

- prezumpcijos veikimo sąlyga (hipotezė);
- prezumpcija (dispozicija).

Tačiau prezumpcija turi turėti dar ir trečiąjį elementą, kuris parodo prezumpcijos tikėtinumą, į galimybę ją paneigti, t. y. žodžius „kol neįrodyta priešingai“. O. A. Kuznetsovos manymu, būtent šis elementas „iš prezumpcijos daro prezumpciją, nes ji yra indukcinis, tikimybinis samprotavimo būdas.“ Tokiu būdu, norma - prezumpcija susideda iš trijų sudedamųjų dalių ir yra konstruojama taip: „jei A, tai daroma prielaida, kad yra B, kol nėra įrodoma priešingai (ne B).“ Tai reiškia, kad kartais galima situacija, kuri lyg ir atitinka prezumpciją, tačiau realiai visiškai jos neatitiks. Kitaip sakant prezumpcija kartais gali „nesuveikti“. Nežiūrint į tai, jog prezumpcija yra ilgo panašių įvykių stebėjimo rezultatas, yra galimybė, kad būtent šis įvykis yra kitoks nei daugybė anksčiau stebėtų.¹⁵

Taigi teisinės prezumpcijos yra laikomos prielaidomis, įtvirtintomis norminiuose aktuose. Jų veikimą, t. y. klausimą dėl prielaidų žinomumo fakto sprendžia teismas savo ar šalies iniciatyva. Teismas sprenddamas šį klausimą pabrėžia, kad egzistuoja ir prezumpcijos paneigiamumas, išskyrus atvejus, kai įstatymas pats konkrečiai numato prezumpcijos nepaneigiamumą. Pažymėtina, kad pačios prielaidos tikrumas priklauso nuo pagrindinės prielaidos charakteristikos ir kad prielaida bus laikoma teisine tik tuomet, kai ji bus įtvirtinta teisės normoje. Glaudus ryšys tarp prielaidos ir atitinkamų faktų padeda ją įrodyti, t. y. paverčia prielaidą prezumpcija, kurią įtvirtinus teisės normoje sukuriame teisinę prezumpciją. Manytina, kad vien prielaidos įtvirtinimas teisės normoje dar nesuteikia pagrindo preziumuojamą faktą pripažinti pagrįstu, nes teisinių prezumpcijų veikimas priklauso ir nuo jų realizavimo.

¹⁴ Кузнецова О. А. Презумции в гражданском праве. - Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2004. Р. 27-28.

¹⁵ Ten pat P. 47.

1.2. Teisinių prezumpcijų klasifikavimas

Teisinės prezumpcijos skirstomos į:

- Nuginčijamos ir nenuginčijamos;
- Faktinės ir teisinės;
- Tiesioginės ir išvestinės.

Nenuginčijamos ir nuginčijamos prezumpcijos. Remiantis prezumpcijos struktūra galima teigti, kad nenuginčijamų prezumpcijų neturėtų išvis būti, nes jos yra tam tikro fakto egzistavimo prielaida, kuri numatyta įstatymo, nenumatant galimybės tą faktą paneigti. Todėl šiuo atveju prezumpcijos netenka pagrindinio savo elemento – tikėtinumo, kas jau yra pilna indukcija, kuri labiau panaši į imperatyvią normą.

Manoma, kad nenuginčijamos prezumpcijos sąvoka nesutampa su juridine prezumpcijos reikšme, nes prezumpcija - tai prielaida grindžiama tikėtinumu, reiškianti, kad galimos situacijos, kurių ji neapima, todėl ir preziuruojamas įvykis gali būti paneigtas. Nenuginčijamos prezumpcijos tokios galimybės nepalieka, kuo remiantis išnyksta prezumpcijos teisinė reikšmė, kas gali privesti prie vienos iš šalių teisių sumenkinimo, nes kita šalis dominuos įrodinėjimo procese, remiantis įrodymų nereikalaujančiais įstatymo nustatytais pranašumais.¹⁶

Faktinės ir teisinės prezumpcijos. Faktinės prezumpcijos yra jų įtvirtinimo įstatyme faktas, jos nėra nei tiesiogiai, nei išvestinai įtvirtintos teisės normose, todėl jos negali sukelti jokių teisinių pasekmių, bet jos turi tam tikrą teisinę reikšmę, kuri gali būti apibūdinta taip:

- eilė faktinių prezumpcijų laikui einant gali būti įtvirtintos teisės normose ir tapti pilnavertėmis teisinėmis prezumpcijomis (pvz.: asmens protingumo prezumpcija atsirado iš faktinės prielaidos, kad visi žmonės priimdami bet kokį sprendimą remiasi protu);

- gyvenimiškos prielaidos naudojamos įstatymų leidėjų sudarant teisės normas, naudojant tas prielaidas kaip pagrindą ar motyvą (pvz.: nustatant asmens amžių nuo kurio jis laikomas pilnaverčiu, veiksniu piliečiu, įstatymų leidėjas remiasi ta prielaida, kad kol asmuo neturi tam tikro amžiaus jis negali suprasti savo veiksmų esmės ir jų valdyti);

- teisės taikymas, kaip ir bet kuri kita sritis reikalauja mąstymo ir negali nenaudoti faktinių prielaidų. Teismas nagrinėdamas bet kokią padarytą veiką, pirmiausiai turi remtis faktinėmis prielaidomis, kad asmuo padaręs tą veiką yra „normalus“. Tylėjimas civiliniame procese yra naudojamas kaip faktinė prielaida – sutikimo, nors ji ir nėra įtvirtinta įstatymo, tačiau teismai ją gana dažnai naudoja. Su šiomis prielaidomis galima nesutikti ir jas neigti, tačiau

¹⁶ Ten pat P. 109.

teismai gana dažnai jas naudoja savo praktikoje. Jos gali būti naudojamos ne tik teismų, bet ir kitų valstybės įstaigų ar paprastų teisinių santykių dalyvių.¹⁷

Teisinės ir faktinės prezumpcijos gali būti paneigtos, subjektyviam tikslui, pateikiant įrodymą, kad jos neatitinka įstatymo arba nukreipiant dėmesį į jų tikruosius ketinimus, kuomet nustatoma, kad jos egzistuoja jau ne kaip istorinis faktas.¹⁸

Faktinės prezumpcijos yra argumentuotos, paremtos žinomu faktu. Realus faktinių prielaidų egzistavimas yra pagrįstas tiesioginiais arba netiesioginiais įrodymais, kurie tampa tikėtiniais.¹⁹

Faktinės prielaidos nėra įtvirtintos teisės normose, tačiau naudojamos įstatymų leidėjų, kaip pagrindas sudarant būsimas teisės normas ir taikant teisę jos yra kaip viena iš logikos priemonių padedanti formuluoti savo įsitikinimus. Faktinės prielaidos negali turėti savarankiškos reikšmės, bet jos nustato įrodinėjimo proceso kryptingumą. Priešingai nei faktinės, teisinės prezumpcijos jau yra įtvirtintos teisės normose.

Tiesioginės ir išvestinės prezumpcijos. Tiesioginės prezumpcijos yra tiesiogiai įtvirtintos teisės normoje, o išvestines prezumpcijas reikia analizuoti pačiose teisės normose. Tiesioginės prezumpcijos yra prezumpcijos dispozicija esanti teisės normoje – „kontraprezumpcija“ („kol nėra įrodyta kitaip“ ar „kol nėra įrodyta“). Dėl prezumpcijos buvimo galima spręsti analizuojant teisės normą, kai joje yra įtvirtinti žodžiai „preziumuojama“, „laikoma“. Nors žodelis „laikoma“ ne visada reiškia, kad teisės normoje yra įtvirtinta prezumpcija.

Išvestinės prezumpcijos nėra įtvirtintos teisės normose, bet gali būti interpretuojamos jas išvedant. Jos daugiausiai naudojamos teisės taikomojoje, pirmiausiai teismų veikloje. Literatūroje siūloma atsisakyti išvestinių prezumpcijų įtvirtinimo teisės normose ir tokio jų skirstymo, nes manoma, kad vienintelis teisingas prezumpcijų įtvirtinimo būdas yra tiesioginis. Tokios diskusijos kyla todėl, kad išvestinių prezumpcijų reikšmė yra per maža ir jų nustatymas ar atitinkama norma yra prezumpcija yra labai sunkus. O. A. Kuznetsova su tokia nuomone nesutinka ir mano, kad išvestinių prezumpcijų reikšmė tikrai nėra menka, o sudėtingumas jas išvesti iš teisės normos neturėtų būti priežastimi jų visiškai atsisakyti.²⁰

Apibendrinant galima teigti, kad teisinių prezumpcijų skirstymas į nuginkčijamas, nenuginčijamas, faktines, teisines, tiesiogines ir išvestines yra labai svarbus, nes numato iš jų taikymo kylančias teisines pasekmes ir reikšmingumą. Analizuojant išsamiau prezumpcijų

¹⁷ Ten pat P. 103-104.

¹⁸ Barak A. *Purposive interpretation in Law*. – Princeton and Oxford: Princeton university press, 2005. P. 123.

¹⁹ Legal Presumption Law & Legal Definition // <http://definitions.uslegal.com/legal-presumption/>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

²⁰ Кузнецова О. А. Презумции в гражданском праве. - Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2004. P. 109.

skirstymą randama daug įvairių prieštaravimų ir neatitikimų, kas kartais verčia susimąstyti ar vienokios ir kitokios prielaidos egzistavimas iš tiesų yra laikomas prezumpcija, kuri be viso to dar yra ir nepaneigiama. Atsakymo į šį klausimą reikia ieškoti prielaidą derinant su jos juridine reikšme, t. y. bandant suprasti, kad prezumpcija yra tik tikėtina prielaida, kuri bet kuriuo atveju gali būti paneigta. Tačiau taikant prezumpcijas visai nesvarbu ar ji yra įtvirtinta įstatyme ar egzistuoja tik kaip tam tikra fakto prielaida, tą pabrėžia ir teismai, kurie remiasi ir faktinėmis prezumpcijomis nepaisant to, kad jos nėra įtvirtintos įstatyme.

Analizuojant prezumpcijų skirstymą į vienokias ar kitokias išvada visais atvejais yra tik viena, kad jos viena su kita glaudžiai susietos, papildo viena kitą, siekiant vieno bendro tikslo – tam tikrą prielaidą paversti tikrove, leidžiančia užtikrinti teisėtus santykius, atstatyti pažeistas teises ir įgyvendinti teisingumą.

1.3. Teisinių prezumpcijų reikšmė

Prezumpcijų vaidmuo gali būti apibrėžtas trimis pagrindiniais aspektais – socialiniu, politiniu ir teisiniu. Kalbant apie teisinę prezumpcijos reikšmę būtina išskirti jos teorinę ir praktinę reikšmes. Teoriškai prezumpcija yra tik pagalbiniė norma, kuri integruojasi į teisės normų masyvą ir kartu su pagrindinėmis normomis sudaro vieningą visuomeninių santykių reguliavimo mechanizmą, o kartais be pagalbinių prezumpcijos normų negali funkcionuoti ir pagrindinės normos. Taip pat be teisinių prezumpcijų kai kurių visuomeninių santykių reguliavimas taptų tiesiog neįmanomas ar labai apsunkintas. Dažnai prezumpcijos yra naudojamos neapibrėžtose situacijose ar esant abejonėms.

Praktinė prezumpcijų reikšmė yra pirmiausia tame, kad jos „atleidžia“ teisinio proceso šalis nuo kai kurių faktų įrodinėjimo, kuriuos įstatymas laiko egzistuojančiais, remiantis šių faktų tam tikru tikėtinumu. Naudodamas prezumpcijas teismas naudoja tik prezumpcijos hipotezėje esantį faktą, su kuriuo yra susijęs preziumuojamas atvejis ir kuris yra sprendimo esmė, ko pasekoje atsiranda tam tikros teisinės pasekmės.²¹

Prezumpcijos supaprastina įrodinėjimą, nes preziumuojama, kad faktai yra teisiniai tuomet, kai tai matyti iš bylos aplinkybių. Kad procese faktai būtų preziumuoti, jie turi būti pakankami, jų oficialus realizavimas sudarytų teisinį bylos pagrindą.²²

Prezumpcijos palengvina įrodinėjimo naštą, nurodydamos kas ir koku būdu gali paneigti preziumojamą atvejį, kas leidžia pašalinti su tuo susijusį ginčą, pagreitinti jų aiškinimą ir priimti įstatymo pagrįstą sprendimą. Taip pat prezumpcijos tarsi paskirsto įrodinėjimo naštą po

²¹ Ten pat P. 98.

²² Varga G. Law and Philosophy. Selected papers in Legal Theory. – Budapest, 1994. P. 171.

lygiai, pavesdamos kiekvienai iš šalių įrodyti būtent tas aplinkybes, kurios turėtų būti žinomos geriau, dėl ko galima objektyviau nustatyti tiesą byloje. Čia atskleidžiama prezumpcijų reikšmė, nes vyksta procesinių lėšų ir pastangų taupymas.

Amerikiečių teisininkas Morganas išskyrė septynias prezumpcijų atsiradimo priežastis, nulėmusias ir sąlygojusias jų teisinę reikšmę: Pirma, jos gali pagreitinti teisinį bylos nagrinėjimą, atleidžiant šalis nuo įrodinėjimo naštos. Antra, jos reikalingos, kai reikia apeiti procesines „aklavietas“. Trečia, kai kurios prezumpcijos paremtos atitinkamo fakto buvimu, kuriuo yra numatomas normalus žmogaus elgesys ir kitai šaliai atsiranda būtinumas įrodyti, kad yra atvirkščiai. Ketvirta, kai kuriose bylose atsiranda sunkumai dėl įrodymų teisėtumo ir pakankamumo. Penkta, kartais tik viena šalis turi specifines galimybes įrodymams pasiekti. Šešta, kai kurių prezumpcijų pageidauja visuomenė. Septinta, daugelis prezumpcijų yra palaikomos dviem ar daugiau pirminių prezumpcijų.

Teisinėje literatūroje yra atkreipiamas dėmesys į tai, kad prezumpcijų įtvirtinimas gali būti grindžiamas politinėmis priežastimis. Kai kurie autoriai net mano, kad teisinės prezumpcijos visada turi politinį charakterį, vienoje jis labiau išreikštas, kitose, kad pamatytume tokią politinę prigimtį reikia analizuoti teisės normas ir institutus.²³

Dabartinės teisės studijos prezumpcijų reikšmingumą išskiria į dvi grupes - viena grupė, prezumpcijomis laiko byloje esančius faktus, kuriuos galima nustatyti įvairiais būdais, - kita grupė pabrėžia, kad prezumpcija yra laikoma sąlygine, paremta faktais, teisine pasekme.²⁴

Tačiau pagrindinis prezumpcijų tikslas yra tikslus jų interpretavimas, kai aiškinamos taisyklės interpretuojant pakeičiamos prezumpcijomis.²⁵

Prezumpcijos padeda aiškinti teisę, jos vis dažniau pakeičia taisykles. Būtent prezumpcijų pagalba teisės aiškinimas neteko savo techninių savybių, nes prezumpcija pakeitusi griežtas taisykles atspindi vertybes, todėl kuo labiau išvystyta teisinė sistema tuo tikslingesnis prezumpcijų egzistavimas.²⁶

Apibendrinant galima teigti, kad prezumpcijos yra reikšmingos, siekiant supaprastinti įrodinėjimą, kai abejojama dėl tam tikrų faktų tikrumo. Jos tarsi paskirsto tarp šalių įrodinėjimo našta, kad kiekviena iš jų galėtų įrodyti tas aplinkybes, kurios jai yra žinomos geriausiai, siekiant kaip galima objektyviau nustatyti tiesą. Prezumpcijos turi politinę prigimtį ir nurodo valstybės santykį su atskiru žmogumi. Kadangi atitinkamus faktus, kurie yra preziumuojami kai kuriais atvejais galima paneigti, tuomet prezumpcijos laikui einant įgauna teisinių imperatyvų ar atitinkamų principų reikšmę, kas taip pat krypta į jų politinį reikšmingumą.

²³ Кузнецова О. А. Презумции в гражданском праве. - Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2004. P. 98-99.

²⁴ Varga G. Law and Philosophy. Selected papers in Legal Theory. – Budapest, 1994. P. 173 p.

²⁵ Barak A. Purposive interpretation in Law. – Princeton and Oxford: Princeton university press, 2005. P. 91.

²⁶ Varga G. Law and Philosophy. Selected papers in Legal Theory. – Budapest, 1994. P. 172 p.

2. BENDROSIOS TEISINĖS PREZUMPCIJOS LIETUVOS TEISĖS SISTEMOJE

Bendros visai teisei prezumpcijos vaidina svarbų vaidmenį visoje teisės sistemoje, nes yra aktualios visoms teisės šakoms ir kaip pastebi kai kurie mokslininkai turi teisės principų statusą.

Šias prezumpcijas, atsižvelgiant į jų teisinę sistemą, jos tikslus ir siekius konstituciniu požiūriu vadiname bendrosiomis teisinėmis prezumpcijomis.²⁷

Vieningos nuomonės dėl prezumpcijų sistemos nėra, tačiau galima išskirti bendras visai teisei prezumpcijas, dėl kurių teisininkų nuomonės nesiskiria:

- teisės akto konstitucingumo;
- įstatymo žinojimo;
- sąžiningumo;
- teismo sprendimo teisėtumo.²⁸

Prezumpcijų tikslas yra atspindėti pagrindinių vertybių sistemą, jos šių vertybių veidrodis, nes išreiškia konstitucines perspektyvas, kaip teisinės sistemos branduolį. Bendrųjų prezumpcijų taikymo pagrindą sudaro konstitucinės prielaidos apie demokratiją, įstatymo viršenybę ir žmogaus teises. Apskritai sistema pirmiausiai pripažįsta pagrindines vertybes, įtvirtintas įstatymuose ar teismo sprendimuose ir tik po to visa tai pripažįstama kaip objektyvus tikslas, t. y. prezumpcija (prielaida). Dauguma pagrindinių teisių nėra niekur aprašytos, nes jos tiesiog sukuriamos teismui taikant bendrąsias prezumpcijas, kaip teisinių tekstų paskirtį.²⁹

Taigi bendrosios teisinės prezumpcijos yra kaip teisinės sistemos branduolys, nes konstituciniu požiūriu jos turi didelę reikšmę, bei padeda išreikšti konstitucines perspektyvas. Dėka bendrųjų teisinių prezumpcijų sukuriamos visos kitos teisinės prezumpcijos, reikalingos teisei sistemai. Jos yra tarsi pagrindas teismams priimant sprendimus ir padedant formuoti bendrą visai teismų sistemai teismų praktiką, įstatymų taikymo srityje.

2.1. Teisės akto konstitucingumo prezumpcija

Įstatymų konstitucingumo problema yra viena iš aštriausių jau vien todėl, kad įstatymai yra Seimo, kaip politinės institucijos veiklos rezultatas. Taip pat, tai labai aktualu, nes įstatymais

²⁷ Barak A. *Purposive interpretation in Law.* – Princeton and Oxford: Princeton university press, 2005. P. 171.

²⁸ Кузнецова О. А. Презумции в гражданском праве. - Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2004. P. 132.

²⁹ Barak A. *Purposive interpretation in Law.* – Princeton and Oxford: Princeton university press, 2005. P. 172-173.

reguliuojami patys svarbiausi visuomeniniai santykiai. Priėmus ydingą įstatymą jo pagrindu gali būti leidžiami kitų valdymo institucijų teisės aktai ir realizuojami teismų veikloje.

Todėl konstatuotina, kad įstatymo teisėtumo užtikrinimas yra vienas svarbiausių konstitucinio teisėtumo įtvirtinimo prielaidų. Kadangi įstatymų leidyboje galioja įstatymų teisėtumo prezumpcija, todėl įstatymas laikomas atitinkančiu Konstituciją iki tol, kol nebus pareikšta oficiali Konstitucinio Teismo pozicija šiuo klausimu.³⁰

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 straipsnio pirmojoje dalyje nustatyta: "Negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai." Ši fundamentali Konstitucijos 1 skirsnio "Lietuvos valstybė" nuostata dėl įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumo yra realizuojama per Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetenciją, įtvirtintą Lietuvos Respublikos Konstitucijos 102 straipsnio pirmojoje dalyje ir 105 straipsnio pirmojoje dalyje. Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje tik Konstitucinis Teismas gali spręsti, ar Lietuvos Respublikos įstatymai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės aktai neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai arba įstatymams.³¹

Konstitucinės jurisprudencijos pavyzdžiai tik patvirtina tai, kad iš Konstitucijos:

1) dažnai kyla įstatymų leidėjo pareiga priimti tam tikrą įstatymą (pvz.: įgyvendinant asmens konstitucines teises, užtikrinant teismų nepriklausomumą ir t. t.);

2) priimdamas tokį įstatymą, įstatymų leidėjas yra saistomas Konstitucijos (t. y. jis turi neperžengti Konstitucijos principų ir normų nubrėžtų ribų, taip pat turi užtikrinti, kad asmens teisių įgyvendinimas būtų realus);

3) Konstitucija lemia ir įvairių teisės šaltinių vietą bei reikšmę teisės sistemoje. (Antai Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. balandžio 2 d. nutarime konstatuota: „Ypatingą konstitucinių įstatymų vietą teisės aktų sistemoje lemia pati Konstitucija. Konstituciniai įstatymai negali būti keičiami ar panaikinami įstatymais. Taip užtikrinama, kad konstituciniais įstatymais sureguliuoti visuomeniniai santykiai įstatymais nebus reguliuojami kitaip, kad bus garantuojamas didesnis konstituciniais įstatymais reguliuojamų visuomeninių santykių stabilumas. Kartu pažymėtina, kad konstituciniai įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai, o įstatymai turi neprieštarauti Konstitucijai ir konstituciniams įstatymams. Ar konstitucinis įstatymas neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymas – konstituciniam įstatymui, pagal Konstituciją sprendžia Konstitucinis Teismas.“

³⁰ Birmontienė T., Jarašiūnas E. Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 451.

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 5 d. nutarimo „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos narių paskyrimo“ pripažinimo netekusiu galios ir Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos sudarymo“ atitikimo konstitucijai“ // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=41535&LoggedIn=1>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

4) būtina pažymėti, kad Konstitucija yra didžiausias teisinės konsistencijos aktas, t. y. aktas, kurio formuluotėms tenka didžiausias norminis krūvis. Pažymėtina, kad didžiausias norminis krūvis tenka Konstitucijos principams, nes iš tokios pamatinės nuostatos išsirutulioja ištisas teisinių konstrukcijų tinklas. Kadangi Konstitucija yra vientisas aktas, konstituciniai principai vienas kitą sąlygoja, vieni principai suponuoja, leidžia formuluoti kitus. Konstitucinių principų sistema – savotiškas „tinklas“, kurio įvairūs elementai tarp savęs susiję sudėtingais determinaciniais ir koordinaciniais ryšiais.

Taigi vienu atveju iš vieno principo kildinami keli kiti principai, iš šių – vėl nauji ir t. t. Kartais principas kildinamas iš kelių ar net daugelio Konstitucijos nuostatų. O principo turinį reikia mokėti iššifruoti. Tai visų Konstitucijos interpretatorių, pirmiausia Konstitucinio Teismo, darbo baras. Būtent Konstitucinio Teismo nutarimuose principas, kuris egzistuoja kaip filosofijos, teisės doktrinos, moralės ar politikos kategorija, įgyja teisinę galią, t. y. Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstituciją, iš esmės sukuria taikomą normą, apibrėžia jos ribas.³²

Konstitucijos principų interpretavimas ir kelia daugiausia problemų. Kartais teigiama, kad Konstitucinio Teismo formuluojami Konstitucijos principai – teisinės inovacijos – gryna kūryba: kaip galima formuluoti principą, jei teisiniame tekste apie jį net neužsimenama. Žinoma, teisę suprantant tik kaip primityvų teisinį tekstą gal ir galima vadovautis tokiais argumentais. Tik vėl nereikėtų pamiršti, kad šiais laikais Konstitucija suprantama kiek plačiau: tai ne tik tekste esančios normos, bet ir principai – tiek tiesiogiai išdėstyti, tiek kylantys iš konstitucinio reguliavimo visumos ir Konstitucijos, kaip teisę jungiančio ir nukreipiančio akto prasmės. Principui konstitucinio reguliavimo sistemoje tenka anaipol ne pagalbinis, bet pagrindinis vaidmuo.

Teismo sprendimas, jog teisės aktas prieštarauja Konstitucijai ir kito teisės akto nuostatų aiškinimas, konstatuojant jų turinio prieštaravimą arba neprieštaravimą. Remiantis Konstitucijos viršenybe ir jos tiesioginiu taikymu, teisės aktas, prieštaraujantis Konstitucijai negali būti taikomas. Konstitucinio Teismo sprendimo pasekmė yra ne tik antikonstituciniu pripažinto teisės akto „pašalinimas iš teisinės apyvartos“, ne tik negalimumą jo taikyti, bet ir jo galiojimo pabaigą.³³

Įstatymų teisėtumo, konstitucingumo prezumpcija, atsiradus konstitucinei justicijai, netenka savo ankstesnio kategoriškumo ir virsta tikimybine. Tai reiškia, kad dabar reikia preziumuoti ne tik įstatymų teisėtumą, bet ir to teisėtumo pobūdį, t. y. pripažinti, kad bet kuris įstatymas gali pasirodyti neteisėtas – darantis žalą piliečių konstitucinėms teisėms, jei tik jis bus

³² Jarašiūnas E. Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo konferencija // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/13.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

³³ Šimašius R. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas // <http://www.teise.org/admin/docs/upload/2004%2020Remigijus.doc>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

Konstitucinio Teismo pripažintas, kaip prieštaraujantis Konstitucijai. Tai suponuoja įstatymų teisėtumo riziką: priimti įstatymą konstitucinės justicijos sąlygomis, tai rizikuoti pažeisti konstitucines piliečių teises ir prisiimti atsakomybę už šio rizikavimo pasekmes.³⁴

Konstitucija – konsoliduotas teisės aktas. Tai reiškia, kad šį dokumentą sudaro apibrėžtas *expressis verbis* normų skaičius. <...> kiekvienos šalies teisės sistemoje aukščiausios juridinės galios normų skaičius (*expressis verbis* forma) taip pat yra baigtinis. Aukščiausios juridinės galios akto egzistavimas struktūrizuoja teisės sistemą, be kurios evoliucinė sociumo raida taptų negalima. Lygiavertė konstitucinių normų juridinė galia nepalieka interpretatoriui alternatyvų ir jau nepageidautina, o privaloma pripažinti skirtingų normų saugomų vertybių juridinį lygiavertiškumą. <...> įstatymų leidžiamosios valdžios priimami teisės aktai yra žemesnės galios nei Konstitucijos normos, todėl esant bet kokiam teisiniam prieštaravimui, prioritetas visada atitenka Konstitucijos nuostatomis. Šis teisinis faktas draudžia Konstituciją interpretuoti remiantis žemesnės juridinės galios teisės aktų turiniu, nes kitaip būtų pažeistos Konstitucijos keitimo nuostatos, įtvirtintos Konstitucijoje. Jei remiantis įstatymu, būtų galima aiškinti Konstituciją, jos stabilumas būtų paneigtas, nes tereikėtų parlamentui priimti naujo turinio įstatymą, kuriuo vadovaujantis būtų interpretuojama Konstitucija. Remiantis tuo, kas išdėstyta „viena iš esminių konstitucionalizacijos proceso aplinkybių yra ta, kad ne Konstitucija yra aiškinama ordinariniais teisės aktais, o atvirkščiai – ordinarinė teisė turi būti aiškinama remiantis Konstitucija. Konstitucijos negalima interpretuoti ordinarinę teisę laikant jos materija. Taip pat būtina pažymėti, kad oficialios institucijos jurisprudencijoje taikomi argumentai, jų išdėstyta loginė struktūra nekeičia principinio dalyko – bet kurios konstitucinės justicijos institucijos sprendimo doktrininio vertingumo.“³⁵

Lietuvos Respublikos Teismai savo sprendimuose negali taikyti įstatymo, kuris prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Jeigu yra pagrindo manyti, kad konkrečioje byloje taikytinas įstatymas ar kitas Seimo aktas prieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai - Konstitucijai ar įstatymams, Teismas negali tokio įstatymo ar kito teisės akto taikyti, o turi kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą su prašymu spręsti, ar tas įstatymas ar kitas teisės aktas atitinka Konstituciją arba įstatymus.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad jeigu Konstitucinis Teismas priima sprendimą priimti nagrinėti Respublikos Prezidento teikimą iširti, ar Vyriausybės aktas atitinka Konstituciją, arba kai jis priima sprendimą priimti nagrinėti Seimo nutarimą, kuriame prašoma iširti, ar įstatymas, kitas Seimo priimtas aktas atitinka Konstituciją, ir Konstitucinio Teismo pirmininkas apie tai

³⁴ Vaišvila A. Teisė kaip pinigų nepraradimo ir prarastų pinigų atgavimo instrumentas // http://www.mruni.lt/mru_lt_dokumentai/.../teises.../Teise_verslas.doc; prisijungimo laikas: 2009-06-14.

³⁵ Mesonis G. Kai kurie Konstitucijos interpretavimo aspektai: *expressis verbis* ribos // Jurisprudencija. 2008, Nr. 5(107), P. 20-25.

oficialiai paskelbia „Valstybės žiniuose” arba specialiame Seimo leidinyje, arba laikraščiuose per Lietuvos telegramų agentūrą (ELTA) nurodant, kad ginčijamo teisės akto galiojimas sustabdomas, teismas negali taikyti tokio akto nuo minėto oficialaus paskelbimo dienos iki Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimo, kad ginčijamas teisės aktas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, oficialaus paskelbimo dienos (Konstitucijos 106 str. 4 d., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 26 str.). Įstatymas ar kitas Seimo aktas, Respublikos Prezidento, Vyriausybės aktas negali būti taikomas nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas, kad atitinkamas aktas prieštarauja Konstitucijai arba įstatymams (Konstitucijos 107 str. 1 d., Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 72 str. 1 d.). Vadinasi, toks teisės aktas negalioja tik ateičiai (*ex nunc*). Todėl teismo sprendimas, kuris buvo priimtas vadovaujantis įstatymu ar kitu teisės aktu, vėliau Konstitucinio Teismo pripažintu prieštaraujančiu Konstitucijai arba įstatymams, yra teisėtas ir pagrįstas, ir negali būti dėl šios priežasties naikinamas apeliacine ar kasacine tvarka.

Jeigu Konstitucinis Teismas dėl jo kompetencijai priklausančio teisės akto atitikimo Konstitucijai arba įstatymams pradėtą teiseną byloje nutraukia ryšium su tuo, kad ginčijamas aktas panaikintas, tai toks aktas, atsižvelgiant į materialinės teisės normos galiojimo laike principą, gali būti taikomas.³⁶

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas iškilus klausimui, kad teisės aktas gali prieštarauti Konstitucijai tokį teisės aktą tikrina pagal kelis parametrus – normų turinį, reguliavimo apimtį, formą, Konstitucijoje numatytą priėmimo, pasirašymo, paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką, taip įgyvendindamas teisminę kontrolę.³⁷

Įstatymų interpretavimas, palyginti su Konstitucija, paprastesnis. Taip pat pažymėtina, kad neaptarus įstatymo atitikties Konstitucijai klausimo bet koks įstatymo interpretavimas yra neišsamus. Tai – būtinas įstatymo aiškinimo matmuo. Tuo tarpu Konstitucija aiškintina tik per jos principų ir normų prizmę, įstatymų teisiškumas tik preziumuojamas, o Konstitucijos – neginčijamas. Neigiamas Konstitucinio Teismo sprendimas pašalina iš teisės sistemos įstatymą ar jo dalį, verčia įstatymų leidėją savo požiūrį suderinti su konstituciniais imperatyvais.³⁸

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika, tikrinant įstatymų ir kitų teisės aktų konstitucingumą, leidžia kalbėti apie įsitvirtinusią Lietuvos konstitucinės teisės sampratą, kuriai būdingas pripažinimas, kad visas teisinis gyvenimas sukasi apie Konstituciją, kad jos

³⁶ Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus 1997 m. birželio 13 d. apžvalga „Įstatymų, nustatančių teismo sprendimo priėmimo ir išdėstymo tvarką, taikymas teismų praktikoje“ // http://www.lat.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26689; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

³⁷ Birmontienė T., Jarašiūnas E. Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 450.

³⁸ Jarašiūnas E. Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo konferencija // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/13.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

principai ir normos atitinkama kryptimi nukreipia teisės kūrybą ir praktiką, kad visa teisė turi atitikti Konstituciją tiek turinio, tiek formaliaisiais požymiais. Tokia sistema – griežtai hierarchizuota ir joje išsiskiria Konstitucija – pirminė ir aukščiausioji pozityvioji teisė.³⁹

Taigi preziumuojama, kad įstatymai yra galiojantys ir teisėti, t. y. atitinkantys Lietuvos Respublikos Konstituciją, jei Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas neįrodo kitaip. Todėl remiantis šia prezumpcija visi įstatymai yra privalomi ir jų reikia laikytis, juos vykdyti, nes įstatymai negali prieštarauti Konstitucijai.

Apibendrinant galima teigti, kad įstatymas visais atvejais yra laikomas atitinkančiu Konstituciją, t. y. jo konstitucingumas yra preziumuojamas. Taip yra todėl, kad įstatymų leidėjas priimdamas atitinkamą įstatymą yra priklausomas nuo Konstitucijoje įtvirtintų principų, kurių peržengti jis negali. Teisės aktų konstitucingumo klausimą sprendžia Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kuris vertindamas įstatymą visada remiasi Konstitucijos principais, nes pati Konstitucija suprantama ne tik joje įtvirtintomis normomis, bet ir principais, kurie išdėstyti tiesiogiai ir kylantys iš pačios Konstitucijos visumos, jos prasmės, dėl ko Konstitucijos principai tampa pagrindiniu vertinimo aspektu. Todėl pripažinus, kad įstatymas prieštarauja Konstitucijai jis nebetaikomas tolesniuose teisiniuose santykiuose, kas reiškia, kad Konstitucinio Teismo sprendimo pasekmė yra antikonstituciniu pripažinto teisės akto pašalinimas iš teisinės apyvartos ir jo galiojimo pabaiga.

2.2. Įstatymo žinojimo prezumpcija

Įstatymo žinojimo prezumpcija – viena iš pirmųjų prezumpcijų teisėje. Vieni mano, kad ši prezumpcija atsirado Senovės Romoje, kiti teigia, kad ji atsirado dar anksčiau, bet neabejojama, kad ji egzistavo ir buvo plačiai naudojama būtent Senovės Romoje. Su rašytinės teisės atsiradimu kilo klausimas dėl įstatymų žinojimo tarp Romos piliečių. Buvo laikoma, kad įstatymai priimti per tautos susirinkimą yra žinomi visiems piliečiams, bet plebėjai negalėjo dalyvauti susirinkimuose ir greičiausiai būtent jie pareikalavo pavišinti teisę. Įstatymo žinojimo prezumpcija suponuoja įstatymo paskelbimą, nes tik po paskelbimo įstatymas tampa žinomas visiems.⁴⁰

„Seimo priimti įstatymai įsigalioja po to, kai juos pasirašo ir oficialiai paskelbia Lietuvos Respublikos Prezidentas, jeigu pačiais įstatymais nenustatoma vėlesnė įsigaliojimo diena. Kitus Seimo priimtus aktus ir Seimo statutą pasirašo Seimo Pirmininkas. Šie aktai

³⁹ Jarašiūnas E. Asmenų lygybės principas, kaip teisės aktų konstitucingumo matas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje // Jurisprudencija. 2004, Nr. 52(44), P. 8.

⁴⁰ Кузнецова О. А. Презумции в гражданском праве. - Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2004. P. 132.

įsigalioja kitą dieną po jų paskelbimo, jeigu pačiais aktais nenustatoma kita įsigaliojimo tvarka.“⁴¹

Taigi nuo to momento įstatymas jau turi būti žinomas, tačiau remiantis praktika įstatymai praktiškai įsigalioja tik kitą dieną po paskelbimo. Ši prezumpcija nėra tiesioginė, o išvestinė, nes dažniausiai įtvirtinama įstatymuose dėl teisės aktų įsigaliojimo ir paskelbimo tvarkos.

Įstatymo žinojimo prezumpciją dažnai naudoja teismai. Lietuvos Aukščiausias Teismas savo nutartyse dažnai preziumuoja įstatymų žinojimą, nurodydamas, kad „įstatymų nežinojimas ar netinkamas jų suvokimas neatleidžia nuo jose numatytų sankcijų taikymo ir nepateisina įstatymų reikalavimų nevykdymo ar netinkamo jų vykdymo.“⁴² Tai reiškia, kad kiekvienas asmuo privalo domėtis savo teisėmis ir pareigomis, t. y. privalo elgtis pagal nustatytus protingumo reikalavimus, o to nedarydamas asmuo veikia savo rizika.⁴³

Kiekvienam rūpestingam ir protingam asmeniui sudaromos tinkamos sąlygos susipažinti su tų santykių, kuriuose jis dalyvauja teisiniu reglamentavimu. Tuo remiantis ir yra įtvirtinta įstatymų žinojimo prezumpcija.⁴⁴

Įstatymų nežinojimas ar netinkamas jų nuostatų suvokimas neatleidžia nuo juose numatytų sankcijų taikymo ir nepateisina įstatymų reikalavimų nevykdymo ar netinkamo jų vykdymo. Toks įstatymų nežinojimo faktas įtvirtina dar iš Romėnų teisės atėjusį principą – „įstatymo ignoravimas nėra pasiteisinimas“. Nustatant įstatymo ignoravimo teisinius padarinius, kartu reikalaujama, kad kiekvienas asmuo domėtusi savo teisėmis ir pareigomis, t. y. elgtųsi protingai. Kilus neaiškumui dėl vienos ar kitos įstatymo nuostatos, asmuo turi kreiptis teisinės pagalbos, o to nedarydamas jis veikia savo rizika.⁴⁵

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarimu konstatavo, kad pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 7 straipsnio 3 dalį - įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės. Lietuvos Respublikos įstatymai, uždraudžiantys tam tikras veikas ir nustatantys atsakomybę už jų padarymą, visuomenei yra prieinami ir žinomi. Visi įstatymai ir teisės aktai oficialiai skelbiami valstybės laikraštyje „Valstybės žinios“. Todėl preziumuojama, jog kiekvienas asmuo, pažeisdamas įstatymuose nustatytus draudimus, supranta, kad tai sukels

⁴¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // <http://www3.seimas.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>; prisijungimo laikas 2009-06-14.

⁴² Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 30 d. nutartis c. b. L. B. v. Kauno apskrities valstybinė mokesčių inspekcija, Nr. 3K-3-126/2007, kat. 34.3(S) // http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=31088; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

⁴³ Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. nutartis c. b. A. J. v. H. J., Ž. J., E. J., Nr. 3K-3-382/2007, kat. 34.4.10; 34.6(S) // http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_liteko&lang=1; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

⁴⁴ Baranauskas E., Pakalniškis V., Papirtis L. V. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. - Vilnius: Justitia, 2008. P. 76.

⁴⁵ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. - Vilnius: Justitia, 2001. P. 80.

atitinkamą valstybės teisėsaugos institucijų reakciją, suvokia, kad už padarytą nusikaltimą valstybės jam taikomos priemonės bus griežtos, jomis bus koreguojamas, trukdomas ar stabdomas jo neteisėtas elgesys.

Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje įtvirtinta, kad kiekvienas žmogus turi pareigas visuomenei, kurioje tik ir gali laisvai ir visiškai vystytis jo asmenybė. Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, kiekvienas žmogus negali patirti jokių kitokių apribojimų, kaip tik įstatymo numatytųjų, vien tam, kad garantuotų deramą kitų žmonių teisių ir laisvių pripažinimą bei gerbimą, siekiant patenkinti teisingus moralės, viešosios tvarkos ir visuotinės gerovės reikalavimus demokratinėje visuomenėje.⁴⁶

Taigi visuotinai pripažinta, kad žmogaus teisės ir laisvės gali būti ribojamos esant būtinybei ir tik įstatymu nustatčius tvarką bei ribas. Tokia pat prasmė išreikšta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad, „gyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“.⁴⁷

Teisėje preziumuojamas įstatymų žinojimas, taigi preziumuojama, kad asmenys privalo žinoti, kad atlikdami tam tikrus veiksmus ar susilaikydami nuo jų atlikimo turi remtis galiojančiais įstatymais, juos vykdyti, o pažeidę ar nevykdę jų žinoti teises pasekmes, nes nežinojimas nuo atsakomybės neatleidžia – ši pamatinė nuostata įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Įstatymo žinojimo prezumpcija suponuoja jo paskelbimą. Tačiau šią prezumpciją galima paneigti, bet tai padaryti nėra taip lengva, nes tuomet reikia įrodinėti, kad asmuo dėl tam tikrų svarbių priežasčių negalėjo įstatymo žinoti, o tai galėjo sąlygoti liga, ilgalaikis nebuvimas valstybėje ir pan.

2.3. Sąžiningumo prezumpcija

Sąžiningumas – tai vertybinis žmogaus elgesio matas, nustatomas pagal du kriterijus – objektyvųjį ir subjektyvųjį.

Sąžiningumas objektyviuoju požiūriu yra toks žmogaus elgesys, kuris atitinka protingumo ir teisingumo principų reikalavimus. Todėl sąžiningas yra toks asmuo, kuris veikia rūpestingai ir teisingai. Kitaip tariant objektyvus sąžiningumas yra protingumas ir teisingumas, t. y. šie du principai yra sąžiningumą papildantys kriterijai. Objektyviuoju požiūriu asmuo yra

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=41576>; prisijungimo laikas: 2009-06-14.

⁴⁷ ten pat.

sąžiningas ar ne, nustatoma analizuojant atsakymą į klausimą, ar asmuo turėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti. Subjektyviuoju požiūriu sąžiningumas nusako asmens psichikos būklę konkrečioje situacijoje. Jis nustatomas analizuojant atsakymą į klausimą, ar asmuo galėjo ką nors žinoti, daryti ar nedaryti, atsižvelgiant į jo amžių, išsimokslinimą, išprusimą, gyvenimo patirtį, faktines aplinkybes ir t. t. Kitaip, subjektyvusis sąžiningumas yra faktinis sąžiningumas. Siekiant nustatyti ar asmuo yra sąžiningas reikia taikyti abu kriterijus, t. y. asmuo bus sąžiningas tik jeigu jis ne tik žinojo, bet ir negalėjo ir neturėjo žinoti tam tikrų aplinkybių. Šiuo atveju privalu išsiaiškinti ar asmuo tinkamai įvykdė savo pareigą išsiaiškinti tam tikras aplinkybes. Taigi sąžiningumas „reikalauja“ atidumo, rūpestingumo, kooperavimosi, viena kitos informavimo, atsižvelgimo į teisėtus ir pagrįstus kitos šalies interesus ir panašiai.⁴⁸

Asmens sąžiningumas preziumuojamas. Tai visuotinai pripažinta nuostata. Galiojant sąžiningumo prezumpcijai sąžiningumo įrodinėti nereikia. Tačiau sąžiningumo prezumpcija gali būti paneigta, t. y. ji neužkerta kelio patvirtinti asmens nesąžiningumą. Prezumpcijos nustatymas yra reikšmingas įrodinėjimo naštos paskirstymo požiūriu. Sąžiningumo prezumpciją turintis asmuo neprivalo įrodinėti savo sąžiningumo. Jis gali naudotis savo teise teikti įrodymus apie tai. Darant išvadą dėl nustatytų faktinių aplinkybių, susijusių su sąžiningumu, turi būti svarstoma, ar įrodytas asmens nesąžiningumas, t. y. ar paneigta nesąžiningumo prezumpcija.

Asmens sąžiningumo vertinimas, remiantis žinojimu, turi būti suprantamas kaip asmens turėjimas tam tikrų duomenų. Vienu atveju įstatymas reikalauja, kad asmuo tam tikrų aplinkybių žinoti neturi. Sąžiningumo valdymo atsiradimas arba valdymas, turintis reikšmės įgyjamajai senačiai, siejamas su žinojimu, kuris apibūdinamas kaip valdyti pradedančio asmens įsitikinimas arba pagrįstas įsitikinimas, kad niekas neturi daugiau už jį teisių į daiktą, kurį jis pradeda valdyti. Asmens įsitikinimas konkrečiu atveju yra subjektyvus, tačiau objektyviai įmanoma patikrinti, ar jis pagrįstas. Jei pagal faktinius duomenis, bet kuris atidus ir rūpestingas analogiško teisinio santykio dalyvis nedvejodamas galėtų spręsti, jog kliūčių valdyti nėra, tai būtų galima kalbėti apie asmens įsitikinimą arba pagrįstą įsitikinimą ir atitinkamai jo sąžiningumą.⁴⁹

Taigi sąžiningumas - pamatinė žmogaus elgesio vertybė, kurią lemia teisingumas ir protingumas. Atskiri žmonės turi skirtingus įsitikinimus, todėl ir sąžiningumas pasireiškia per asmens subjektyvųjį vertinimą. Tačiau analizuojant sąžiningumo prezumpciją plačiąją prasme, bet kuriuo atveju yra preziumuojama, kad asmuo yra sąžiningas, kol teismas remdamasis įvairiais faktiniais duomenimis, protingumo ir teisingumo principais sąžiningumą konkretaus asmens atžvilgiu patvirtina arba paneigia. Sąžiningumo prezumpciją turintis asmuo neprivalo įrodinėti savo sąžiningumo, todėl jis tik gali naudotis savo teise teikti įrodymus apie tai.

⁴⁸ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. - Vilnius: Justitia, 2001. P. 77-78.

⁴⁹ Norkūnas A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas // Jurisprudencija. 2003, Nr. 42 (34), P. 6-7.

Pabrėžtini keli aspektai, kurie reikšmingi teisingam sąžiningumo prezumpcijos taikymui - jai galiojant sąžiningumo įrodinėti nereikia, tačiau ši prezumpcija gali būti paneigta, o tai reiškia, kad ji neužkerta kelio patvirtinti nesąžiningumą, t. y. paneigti sąžiningumo prezumpciją.

2.4. Teismo sprendimo teisėtumo prezumpcija

Teismo sprendimo teisėtumo prezumpcija reiškia – teismo, byloje priimto, sprendimo teisėtumą. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnio pirmąją dalį valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė ir Teismas. Teisminės valdžios paskirtis - įgyvendinti teisingumą. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje yra įtvirtintas teismo, kaip valstybės valdžios, savarankiškumas. Teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi (Konstitucijos 109 straipsnio antroji dalis). Teisėjo ir teismo nepriklausomumą sąlygoja ir asmens teisė turėti bešališką ginčo arbitražą. Tokia teisė reiškia, kad teisinėje valstybėje kiekvienam užtikrinama galimybė savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų. Ypač svarbu tai garantuoti, kai iškyla konfliktas dėl prigimtinių teisių ar laisvių.

Teisminis teisių ir laisvių gynimas, skirtingai nuo kitų jų gynimo būdų, turi tik jam būdingus visuotinai pripažintus demokratinius principus (lygybės teismui, viešumo, rungimosi, teisės būti išklaustam teisme ir kt.). Teismas klauso tik įstatymo ir konkrečiu atveju sprendimą priima Lietuvos valstybės vardu (Konstitucijos 109 straipsnio ketvirtoji dalis). Konkretaus asmens atžvilgiu priimto teismo sprendimo vykdymą garantuoja valstybė. Spręsdamas konfliktą, teismas, kaip valstybės valdžios institucija, priima teisingumo aktą. Priimdamas jį, teismas remiasi specialiomis procedūrinėmis taisyklėmis. Viena jų reikalauja, kad teismas, nustatydamas asmens teises ir pareigas, nurodytų aiškius ir įtikinamus priimamo sprendimo motyvus. Nesutinkančiam su jo atžvilgiu priimtu teismo sprendimu asmeniui įstatymai garantuoja galimybę skųsti jį hierarchine linija, t. y. garantuojamas priimto sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo tikrinimas aukštesnės instancijos teisme.⁵⁰

Teismo sprendimas turi atitikti įstatymais nustatytus reikalavimus, iš kurių svarbiausi yra sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas. Šie du reikalavimai tarpusavyje susiję. Teismo sprendimas laikomas teisėtu, jeigu jis priimtas nepažeidus ir tinkamai pritaikius materialinės bei procesinės teisės normas.⁵¹

⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1997/n711001a.htm>; prisijungimo laikas: 2009-06-14.

⁵¹ Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus 1997 m. birželio 13 d. apžvalga „Įstatymų, nustatančių teismo sprendimo priėmimo ir išdėstymo tvarką, taikymas teismų praktikoje“ // http://www.lat.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26689; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

Teismo sprendimo teisėtumo samprata tiesiogiai siejasi su besąlygišku įstatymų laikymosi principu. Teismo sprendimas, jo turinys turi būti paremtas teismo veikla, remiantis įstatymu. Šiuo atveju teismo sprendimo pagrįstumas ir jo teisėtumas nėra paprastai tik du savarankiški teisiniai institutai – jie sąlygoja skirtingas procesinio ginčo išsprendimo dalis – faktinį argumentavimą ir teisinį argumentavimą. Teisingo bylos išsprendimo (teisingumo) siekimas (teisinis argumentavimas, faktinis argumentavimas) grindžiamas teisėtumu (teisiniu argumentavimu) ir pagrįstumu (faktiniu argumentavimu).

Kadangi teismo sprendimo teisėtumas ir pagrįstumas yra preziumuojami, todėl sprendimas laikomas teisėtu ir pagrįstu, kol nebus panaikintas ar pakeistas apeliacine ar kasacine tvarka. Tiek įstatymas, tiek pats ginčas reikalauja iš teismo tam tikros teisingos išvados. Žvelgiant giliau į valstybės teisės sistemą, randama nemažai atvejų, kai įstatymas tiesiogiai reikalauja vykdyti teisingumą. Tai reiškia, kad teismas privalo objektyviai, visapusiškai įvertinti surinktus įrodymus, teisingai nustatyti faktines bylos aplinkybes ir tuo remiantis, teisingai pritaikyti įstatymą. Tačiau minėta teismo pareiga, kaip aksioma, savaime negarantuoja teisingumo vykdymo kokybės, teismų veiklos efektyvumo, netgi nelaiduoja, kad teisme pavyks pasiekti pažeistos ar ginčijamos teisės atstatymą, pasiekti moralinę satisfakciją.⁵²

Darytina išvada, kad teismo sprendimo teisinė galia yra esminė teisminės valdžios jėgos ir autoriteto išraiškos forma visuomeninių santykių reguliavimo sferoje. Teismo sprendimo teisinė galia negali būti suprantama kaip paprastas teismo sprendimo veikimas, pasižymintis įpareigojančiu pobūdžiu tam tikro teisinio santykio dalyviams. Ji turi būti suprantama kaip ypatinga teisės normos veikimo forma.⁵³

Teismas privalo spręsti bylas, remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucija, kuri yra vientisas ir tiesiogiai taikomas aktas (Konstitucijos 6 str. 1 d.), įstatymais, Respublikos Prezidento dekretais, Vyriausybės ir kitais galiojančiais teisės aktais. Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, konvencijos ir protokolai, prie kurių prisijungusi Lietuvos Respublika, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis ir yra taikomi tiesiogiai. Jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis, konvencijomis ar protokolais nustatytos kitokios taisyklės negu tos, kurios išdėstytos Lietuvos Respublikos civiliniuose ir civilinio proceso įstatymuose, tai taikomos tarptautinių sutarčių taisyklės (CK 606 str. 1 d., CPK 482 str.). Lietuvos Respublikos įstatymų numatytais atvejais teismai taiko ir užsienio valstybių teisės normas (CPK 11 str. 2 d., CK 603, 604 str.). Kiekvienas teismo sprendimas turi būti pagrįstas įstatymu (CPK 11 str. 1 d.), jo tiesiogine norma (nurodymu). Tai yra įstatymiškai įtvirtinta bendroji įstatymo (teisės) taikymo teismuose taisyklė. Teismo sprendimo motyvuojamojoje dalyje turi būti nurodyti įstatymai, kiti

⁵² Baublys G. Teismo sprendimas kaip teisingumo aktas: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01 S). – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 116-119.

⁵³ Ten pat P. 127.

norminiai teisės aktai, kuriais remdamasis teismas išsprendė bylą (CPK 222 str. 4 d.). CPK 11 straipsnio 6 dalyje įtvirtina išimtis iš aukščiau nurodytos bendros taisyklės, t. y. numato, kad tiesiogiai įstatymų nesureguliuotiems klausimams išspręsti teismai gali taikyti analogiją. Taigi minėtas įstatymas, skirtingai negu baudžiamieji, baudžiamojo proceso įstatymai, leidžia taikyti įstatymo arba teisės analogiją.

Įstatymo (teisės) analogijos taikymu siekiama užpildyti teisinės spragas, esančias įstatymuose, kituose norminiuose teisės aktuose, jeigu, teismo nuožiūra, ginčo dalykas (santykis) reikalauja teisminės gynybos. Analogija turi būti taikoma laikantis teisėtumo reikalavimų. Tuo atveju, kai įstatymuose, kituose norminiuose teisės aktuose nėra tiesioginės teisės normos, reguliuojančios ginčo teisinį santykį, teismas privalo taikyti to paties teisės instituto, tos pačios teisės šakos įstatymo, kitų norminių teisės aktų normas, reguliuojančias panašų santykį. Taikant įstatymo analogiją, teismui tenka užduotis teisės aiškinimo būdu nustatyti, ar tarp ginčo santykio, įstatymo tiesiogiai nesureguliuoto, ir kito teisinio santykio, įstatymo sureguliuoto, yra teisinis panašumas. Tuo atveju, kai ginčo santykis nėra tiesiogiai sureguliuotas įstatymų, kitų norminių teisės aktų normomis ir jam negalima pritaikyti teisės normų, reguliuojančių panašius santykius (įstatymų analogijos), teismas vadovaujasi bendraisiais Lietuvos Respublikos įstatymų pradmenimis ir prasme, t.y. bendraisiais atitinkamo teisės instituto, teisės šakos ar teisės, kaip tokios, principais (teisės analogija).⁵⁴

Kiekvienu baigiamuoju teismo aktu atitinkamoje byloje yra įvykdomas teisingumas. Atitinkamoje byloje priimtas baigiamasis teismo aktas - tai vienas teisės taikymo aktas, kuriuo ta byla yra užbaigiama. Taigi baigiamasis teismo aktas - tai vienas teisės aktas, vienas dokumentas, o ne keletas teisės aktų - dokumentų, juo labiau ne keletas skirtingu laiku surašytų ir priimtų teisės aktų - dokumentų. Baigiamasis teismo aktas negali būti nevientisas. Jį, kaip vientisą teisės aktą, turi pasirašyti visi bylą nagrinėję teisėjai. Baigiamasis teismo aktas negali būti dviprasmiškas, jis turi būti aiškus, suprantamas jau tada, kai nagrinėjamu klausimu yra priimamas ir viešai paskelbiamas sprendimas iš esmės, o ne būti toks, kuris verstų šalis, kitus proceso dalyvius, kitus asmenis spėlioti, kodėl, dėl kokių tikrųjų motyvų buvo priimtas būtent toks, o ne kitoks teismo sprendimas.

Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, jog konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas. Konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet - svarbiausia - tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie

⁵⁴ Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus 1997 m. birželio 13 d. apžvalga „Įstatymų, nustatančių teismo sprendimo priėmimo ir išdėstymo tvarką, taikymas teismų praktikoje“ // http://www.lat.lt/4_tpbuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=26689; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

savo turiniu nėra neteisingi. Vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija.⁵⁵

Apibendrinant darytina išvada, kad remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintu valdžių padalijimo principu yra išskiriamas teisminės valdžios reikšmingumas, nes Lietuvoje teisingumą vykdo Teismai. Todėl teismams suteikti įgaliojimai verčia juos laikytis teisingumo, sąžiningumo principų, kurių pagrindu jo priimamiems sprendimams numatomas teisėtumas, kuris preziumuojamas. Atsižvelgiant į tai, kad Teismas klauso tik įstatymo ir konkrečiu atveju sprendimą priima Lietuvos Respublikos vardu, leidžia garantuoti teismo sprendimo teisėtumą. Tačiau teismo sprendimo teisėtumo prezumpcija yra paneigiama, nes teismas priimdamas sprendimą turi nepažeisti ir tinkamai pritaikyti materialinės ir procesinės teisės normas, o visa tai siejama su besąlygišku įstatymo laikymosi principu. Teisėtumo prezumpcija leidžia sprendimą laikyti teisėtu, kol jis nepanaikinamas ar nepakeičiamas apeliacine ar kasacine tvarka. Įsiteisėjęs teismo sprendimas (nuosprendis ar nutartis) yra privalomas visoms valstybės valdžios institucijoms, pareigūnams ir tarnautojams, įmonėms, įstaigoms, organizacijoms, kitiems juridiniams bei fiziniams asmenims ir turi būti vykdomas visoje Lietuvos Respublikos teritorijoje, nes šiuo atveju jo teisėtumas preziumuojamas.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2,3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12,13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5,6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo iširti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardos teismo skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // <http://www.infolux.lt/Praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=63590>; prisijungimo laikas: 2009-06-14.

3. AKTUALIAUSIOS CIVILINĖS TEISĖS PREZUMPCIJOS LIETUVOS TEISĖS SISTEMOJE

Teisinės prezumpcijos būdingos ne tik civilinei, bet ir viešajai teisei. Tad civilinės teisės reglamentavimo metodą apibūdina ne pats prezumpcijų buvimas, bet jų pobūdis ir turinys. Civilinės teisės prezumpcijos pateikia išankstinį kai kurių standartinių situacijų teisinį vertinimą. Taip įstatymas nustato galimybę nenustačius fakto, o tik esant tam tikrai tikimybei, kad toks faktas gali egzistuoti, prielaidą vertinti kaip teisinį faktą, sukuriantį asmenims teises ir pareigas. Tokia prielaida gali būti paneigta to asmens, kurio nenaudai nustatyta prezumpcija, pastangomis, surinktais ir teismui, kuris nagrinėja civilinę bylą pateiktais įrodymais.

Civilinės teisės prezumpcijos nustatomos vadovaujantis visuotinai pripažintais protingo ir sąžiningo asmens elgesio standartais ir atitinkamų įvykių aplinkybių vertinimo kriterijais. Atsižvelgdamas į šiuos kriterijus įstatymų leidėjas suformuluoja tam tikrų situacijų ir į tas situacijas patekusių asmenų elgesio teisėtumo bei sąžiningumo išankstinį vertinimą. Kitoks tokių aplinkybių vertinimas turėtų būti laikomas išimtimi iš bendros taisyklės. Todėl asmuo, norėdamas teigti, kad jo atvejis yra priskirtinas prie išimtinių, tai turi įrodyti paneigdamas nustatytą prezumpciją.

Prezumpcijos civilinėje teisėje nustatomos kaip išimtyš iš bendrųjų nuostatų, siekiant supaprastinti ir taip pagreitinti sandorių sudarymo, ginčų, kylančių tarp civilinio teisinio santykio šalių, nagrinėjimo tvarką. Kilus teisminiam ginčui, pirmiausia siekiama teisingai paskirstyti tarp teisinio santykio šalių įrodinėjimo našta. Tuo siekiama užtikrinti, kad niekas negalėtų būti be rimto pagrindo apkaltintas ir priverstas teisintis dėl to, ko nėra padaręs. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas nurodo, kad kiekvienas turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus kitiems asmenims arba atsikirtimus į jam pareikštus reikalavimus. Nuostata, kad įrodinėjimo našta tenka tam, kuris teigia, o ne tam, kuris neigia jau buvo įtvirtinta Romos teisėje. Tačiau šioje taisyklėje galima rasti išimčių, siekiant, kad nuo pažeidimo nukentėjusi teisinio santykio šalis turėtų palankesnes sąlygas apginti pažeistas teises. Šios išimtyš atsiranda naudojant prezumpcijas, kaip teisinio reglamentavimo techninę priemonę.⁵⁶

Nuo prezumpcijų, kurias nustato įstatymas, reikia skirti faktus, kuriuos teismas pripažįsta visuotinai žinomais. Visuotinai žinomais faktais dažniausiai pripažįstami tokie faktai, kuriuos turi žinoti kiekvienas protingas žmogus. Nuo prezumpcijų šie faktai pirmiausiai skiriasi

⁵⁶ Baranauskas E., Pakalniškis V., Papirtis L. V. ir kt. Civilinė teisė. Bendroji dalis. - Vilnius: Justitia, 2008. P. 60-62.

tuo, kad jie nepaneigiami. Kitas skirtumas yra tai, kad kas yra visuotinai žinomas faktas, sprendžia tik teismas, o ne įstatymas, ir tas faktas taikomas tik konkrečioje byloje.

Pagrindinės prezumpcijos yra suformuluotos civilinės teisės normose. Kai kurios prezumpcijos konkrečioje teisės normoje nėra nustatytos, o išplaukia iš civilinės teisės normų prasmės. Pavyzdžiui, sąžiningumo prezumpcija konkrečiai nenustatyta, jos buvimas sietinas su bendrąja visuomenėje susiformavusia vertybių sistema, pagal kurią visuotinai pripažįstama, kad dažniausiai žmonės yra sąžiningi.

Pagal taikymo sferą civilinės teisės prezumpcijos gali būti bendrosios, taikomos visiems civiliniams santykiams ir specialiosios – taikomos tik tam tikros rūšies teisiniams santykiams.

Svarbiausios bendrosios prezumpcijos yra šios: sąžiningumo, asmens padariusio žalą, kaltės ir įstatymų žinojimo. Specialiųjų prezumpcijų yra labai daug. Jas galima suskirstyti į keletą rūšių: fakto buvimo, žinojimo apie faktą, elgesio teisėtumo, elgesio nesąžiningumo, prievolės įvykdymo.

Taigi prezumpcijos suteikia civiliniams teisiniams santykiams pastovumą ir aiškumą. Savo ruožtu tai palengvina civilinių teisinių santykių įgyvendinimą, o kilus ginčui, jo sprendimą daro paprastesnį ir operatyvesnį.⁵⁷

Civilinės teisės prezumpcijų atsiradimą ir taikymą atskleidžia visuotinai pripažinti asmenų protingumo ir sąžiningumo elgesio standartai ir tam tikrų įvykių aplinkybių vertinimas. Išskiriamos pagrindinės, bendrosios ir specialiosios civilinės teisės prezumpcijos. Pažymėtina tai, kad specialiųjų prezumpcijų civilinėje teisėje yra daugiausiai. Tačiau išskirti reikėtų tik pačias aktualiausias, kurias teismai dažniausiai taiko priimdami sprendimus, todėl jos savo svarbumu yra tarsi iškeliamos aukščiau kitų, bet tai nereiškia, kad kitos yra mažiau reikšmingos, nes visos civilinės teisės prezumpcijos padeda išlaikyti teisinių santykių stabilumą, pastovumą, padėdamos greičiau ir efektyviau išspręsti kilusį ginčą.

3.1. Žalą padariusio asmens kaltės prezumpcija

„Civilinė atsakomybė atsiranda tik tais atvejais, jei įpareigotas asmuo kaltas, išskyrus įstatymų ar sutarties numatytus atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Skolininko kaltė – preziumuojama, išskyrus įstatymo numatytas išimtis.“⁵⁸

Taigi Lietuvos civilinėje teisėje įtvirtinta atsakomybė esant kaltei, tai bendroji taisyklė, kurios laikomasis Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Teisinė atsakomybė gali būti

⁵⁷ Ten pat P. 62-63.

⁵⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687; prisijungimo laikas 2009-06-14.

taikoma tik už kaltą veiką – tai vienas pagrindinių teisinės atsakomybės principų – nekaltumo prezumpcija. Civilinio kodekso vienas iš bruožų, kalbant apie civilinę atsakomybę reglamentuojančias nuostatas, yra tai, kad išplėtota atsakomybė be kaltės (numatyta statinio savininko – valdytojo atsakomybė, gyvūnų savininko – valdytojo atsakomybė, dėl netinkamos kokybės produktų ar paslaugų padarytos žalos atlyginimas be kaltės). Kaltė apibrėžiama pasakant, kad asmuo – kaltas.⁵⁹

Vertybiniis elgesio matas bendrąja prasme yra sąžiningumas. Objektyviuoju požiūriu sąžiningumas – tai protingumą ir teisingumą atitinkantis elgesys. Objektyviuoju nesąžiningumu laikomi neteisėti veiksmai, todėl civilinės atsakomybės prasme jie yra kaip vienas iš civilinės atsakomybės pagrindų. Todėl yra pagrįsta vien neteisėtus veiksmus laikyti kaip atsakomybės pagrindą, nepaneigiant bendrųjų civilinės teisės principų.

Subjektyviuoju požiūriu nesąžiningumu laikomas asmens elgesio įvertinimas konkrečioje situacijoje iš jo pozicijų – ar pakako to, ką jis darė, atsižvelgiant į tai, ką jis galėjo daryti protingai tikintis, pagal nustatytus reikalavimus – tai subjektyvus arba dar kitaip vadinamas faktinis sąžiningumas. Šiuo požiūriu įvertintas sąžiningumas yra kaltė, t. y. kaip vienas iš civilinės atsakomybės pagrindų. Atsakyti į klausimą ar subjektyviai asmuo yra sąžiningas, todėl vadinasi jis nekaltas galima sakyti tik įsitikinus, kad jis padarė viską, ką tomis pačiomis aplinkybėmis buvo galima padaryti. Prievolės nevykdymas dėl to, kad nežinoma jog ji egzistuoja, negali būti pripažintas kaip kaltas veiksmas. Nežinojimas to, kas tuo metu nebuvo įmanoma žinoti apdairiam ir rūpestingam asmeniui, nevertinamas kaip asmens kaltė.

Vertinant asmens elgesį sąžiningumo aspektu, konstatuotina, kad neteisėti veiksmai pasireiškia kaip objektyvus nesąžiningumas, o kaltė kaip subjektyvus nesąžiningumas. Asmens neteisėti veiksmai žalos padarymas ne laiku, yra neleidžiami įstatymo, bet jie nėra preziumuojami, nelaikomi iš anksto nustatytais, nes galioja bet kurio asmens sąžiningumo prezumpcija, kitaip dar vadinama nekaltumo prezumpcija. Šiuo atveju asmens veiksmai laikomi teisėtais, kol neįrodyta kitaip, o būtent neteisėtus veiksmus turi įrodyti kreditorius. Tai įrodinėjant kreditoriui reikia pateikti faktinius duomenis apie žalą, konkrečiam asmeniui priskirtinus neteisėtus veiksmus ir teisiškai reikšmingą priežastinį ryšį tarp jo neteisėtų veiksmų ir tos žalos. Kreditorius neprivalo įrodyti kaltės – ko asmuo galėjo imtis, bet nesiėmė. Kai kreditorius įrodo tuos neteisėtus veiksmus, tai sąžiningumas, kuris buvo nustatytas, kaip objektyvi kategorija - tampa paneigtas. Įstatymas numatydamas, kad kaltė preziumuojama, tik logiškai tęsia mintį, jei objektyvus nesąžiningumas įrodytas, turi būti laikoma, kad asmens sąžiningumas paneigtas. Toks asmuo tuomet vadinamas skolininku, todėl daroma prielaida, kad jis yra subjektyviai nesąžiningas, todėl kaltas. Tačiau tai tik loginė teisinė prielaida, bet ne

⁵⁹ Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas //Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20), P. 112-113.

galutinė nuostata. Kaltė kaip vienas iš atsakomybės pagrindų, turi būti nustatyta, todėl kad siekiant atsakomybę taikyti pagrįstai ir teisingai, kaltė yra labai svarbi, o prezumpcijos gali būti paneigtos.⁶⁰

Juridinio asmens kaltės nustatymas nėra laikomas problemišku tik civilinės atsakomybės atveju, nes galioja skolininko kaltės prezumpcija, t. y. kaltė yra preziumuojama, jos įrodinėti nereikia.⁶¹

Lietuvos Apeliacinis Teismas 2009 m. rugsėjo 21 d. civilinėje byloje Nr. 2A-520/2009 nurodė, kad nustačius neteisėtus veiksmus, nulėmusius žalos (nuostolių) atsiradimą, skolininko kaltė preziumuojama. Juridinio asmens valdymo organo narys turi veikti juridinio asmens interesais ir nedaryti jam žalos (nuostolių). Įmonės administracijos vadovas atsako už įmonės komercinės veiklos organizavimą, už įmonės valdymą, jos tikslų įgyvendinimą. Jis privalo būti maksimaliai atidus bei rūpestingas ir daryti viską, kas nuo jo priklauso, kad būtų užtikrinti įmonės ir jos akcininkų interesai. Civilinės atsakomybės sąlyga – kaltė yra preziumuojama, tai yra įmonė, pareiškusie ieškinį įmonės vadovui dėl žalos atlyginimo, neprivalo įrodinėti, kad įmonės vadovas yra kaltas (CK 6.248 str. 1 d.). Įmonės vadovas, siekdamas išvengti civilinės atsakomybės, turi įrodyti, kad žala atsirado ne dėl jo kaltės. Kaltės prezumpcija yra nepaneigiama, kai asmuo nepateikia patikimų argumentų, kurie teiktų pagrindą pripažinti, jog buvo veikiamas išimtinai atstovaujamos įmonės interesais ir siekiama sudaryti naudingą sandorį įmonei.⁶²

Skolininkas visada turi galimybę aiškinti, kad jo elgesys konkrečioje situacijoje, nors ir neužtikrina žalos nepadarymo, bet buvo toks kryptingas, kad siekė išvengti žalos, buvo toks intensyvus, kiek tai normaliai reikalaujama ar priimtina toje situacijoje, arba buvo tiek pasyvus, kiek nuo skolininko ir jo kontroliuojamų asmenų protingai vertinant priklausė, o žala atsiradusi dar dėl kitų aplinkybių. Tai įrodžius skolininko preziumuota kaltė būtų paneigta.⁶³

Tam tikrų aplinkybių preziumavimas įstatyme nepakeičia bendrųjų įrodinėjimo naštos paskirstymo taisyklių, o tik atitinkamai palengvina įrodinėjimo procesą šaliai, kurios naudai prezumpcija nustatyta.⁶⁴

Kaltę suvokiant kaip nesąžiningumą, galima padaryti dar kelias su kaltės prezumpcija susijusias išvadas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.248 straipsnyje sakoma, kad

⁶⁰ Ten pat P. 113-114.

⁶¹ Meškys L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai // Jurisprudencija. 2006, Nr. 4(82), P. 61.

⁶² Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis c. b. V. S. v. UAB „Nekilnojamojo turto vystymas“, Nr. 2A-520/2009, kat. 44.2.4.1.; 44.8(S) // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=134503>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

⁶³ Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas // Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20), P. 114.

⁶⁴ Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 8 d. nutartis c. b. UAB „Argela“ v. M. G., Nr. 2A-597/2009, kat. 44.2.4.1(S) // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=133337>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

skolininko kaltė preziumuojama, o kitose normose, kur jau kalbama apie kreditoriaus kaltę ar nukentėjusiojo kaltę, tai nenurodoma. Teismų praktika, nurodydama mišrią atsakomybę, suformulavo aiškias nuostatas, kad nukentėjusio dėl žalos padarymo asmens kaltę turi įrodyti atsakingas už žalą asmuo. Ši išvada yra logiška, teisinga ir pagrįsta vien dėl to, kad bet kurio asmens sąžiningumas preziumuojamas, vadinasi kreditoriaus taip pat. Jis laikomas vykdyteliu visus nurodymus, kol neįrodyta priešingai. Skolininkas gali įrodinėti, kad kreditoriaus elgesys buvo netinkamas, tačiau kai bus įrodyti kreditoriaus neteisėti veiksmai - tai ir jo kaltė bus preziumuojama. Vadinasi šiuo atveju kreditoriaus sąžiningumas ir nekaltumo prezumpcija bus paneigti ir jam teks įrodinėti esant aplinkybes, dėl kurių jis turi būti atleistas nuo civilinės atsakomybės arba, kad ji netaikoma.

Pažymėtina, kad kaltės kriterijai įstatyme yra ne visiškai apibrėžti ir leidžia ją traktuoti tiek kaip objektyvų asmens elgesio vertinimą. Teismų praktikoje taikant sutartinę ar deliktinę atsakomybę įtvirtintas būtent toks kaltės suvokimas. Išvada daroma iš to, kaip teismų sprendimuose motyvuojama kaltė. Čia paprastai nurodoma, kad asmuo kaltas, nes nevykdė numatyto įstatymo reikalavimo, nepadarė to, ką nurodė nutarimas, instrukcija, taisyklės ar kitas teisinis aktas arba sutartis. Tai reiškia, kad teismas konstatuoja konkrečios teisės normos pažeidimą ir priteisia žalą. Tik civilinėje byloje dėl civilinės atsakomybės taikymo gali būti sprendžiama, ar yra asmens kaltė, kuri laikoma atsakomybės pagrindu civilinės teisės prasme.

Kaltės žemiausia riba pasireiškia kaip minimalaus atsargumo nebuvimas ar nepakankamumas, nes atsargumas reiškia pasisaugojimą, galimų pavojų numatymą. Jei skolininko atsakomybė su kalte, jam turi būti priekaištaujama dėl neapdairumo ar nerūpestingumo, pasireiškiančio nepakankamu pasisaugojimo laipsniu ar visų galimų pavojų išankstiniu nenumatymu. Asmuo, kuris siekia paneigti savo kaltę dėl atsiradusios žalos, turi pateikti savo nekaltumo įrodymus, tuos duomenis, kurie nurodytų, kad dėl žalos atsakingas kitas asmuo, ar kad pats įstatymas pateisina žalos padarymą, ar kad žala padaryta dėl paprast, ar kvalifikuoto atsitiktinumo.⁶⁵

Lietuvos Aukščiausio Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija 2001 m. lapkričio 14 d. civilinėje byloje Nr. 3K-3-1140/2001 konstatavo, kad vertinant gydytojo veiksmus ir sprendžiant jo kaltės klausimą, turi būti taikomas atidaus, dėmesingo, rūpestingo, kvalifikuoto gydytojo elgesio standartas. Sprendžiant gydytojo kaltės klausimą taip pat svarbu atsižvelgti į tai, kokios prievolės susiklostė teikiant medicinos paslaugas. Vertinant pacientą ir gydytoją (sveikatos priežiūros įstaigą) siejančias prievoles, reikia turėti omenyje civilinės teisės doktrinoje priimtą prievolių skirstymą į tris rūšis priklausomai nuo siekiamo rezultato ir skolininko pareigos pobūdžio. Pagal šį kriterijų prievolės skirstomos į prievoles pasiekti tam tikrą rezultatą, prievoles

⁶⁵ Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas //Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20), P. 114-117.

užtikrinti, kad pareiga būtų vykdoma dedant maksimalias pastangas, ir prievolės garantuoti tam tikrus faktus ar rezultata. Paprastai gydytojas negali garantuoti, kad bus pasiektas konkretus rezultatas, pavyzdžiui, kad ligonis bus išgydytas. Darytina išvada, kad pacientą ir gydytoją (sveikatos priežiūros įstaigą) sieja prievolė, kurios turinį sudaro gydytojo pareiga užtikrinti, kad ši prievolė būtų vykdoma dedant maksimalias pastangas, t. y. užtikrinant maksimalų atidumo, rūpestingumo, atsargumo ir kvalifikuotumo laipsnį. Taigi, sprendžiant dėl gydytojų kaltės, būtina atsakyti į klausimą, ar tikrai medicinos paslaugos buvo teikiamos dedant maksimalias atidumo, rūpestingumo, dėmesingumo, atsargumo pastangas. Šiuo tikslu turi būti remiamasi ne tik teisės aktu, reglamentuojančių medicinos paslaugų teikimą, bet ir gydytojų profesinės etikos nuostatomis. Kompleksiška jų analizė patvirtina, kad atidumo, dėmesingumo, rūpestingumo, atsargumo, kvalifikuotumo stoka, profesinės etikos taisyklių pažeidimas profesinės atsakomybės atveju yra tolygu profesionalo kaltei.

Sprendžiant klausimą dėl atsakomybės už žalą, padarytą pacientui, subjekto, t.y. nustatant, kas konkrečiai – ar gydytojas asmeniškai, ar juridinis asmuo – gydymo įstaiga – turi atsakyti, pagrindinę reikšmę turi aplinkybė, kas ir už kokias lėšas teikė sveikatos priežiūros paslaugas. Jeigu šias paslaugas teikė ne privati sveikatos priežiūros įstaiga, o valstybės ir savivaldybės asmens sveikatos priežiūros ar visuomenės sveikatos priežiūros viešoji ar biudžetinė įstaiga, o paslaugos buvo apmokamos iš privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžeto ar valstybės (savivaldybės) biudžeto lėšų, tai tokiu atveju teisiniai santykiai susiklosto tarp paciento ir atitinkamos sveikatos priežiūros įstaigos. Atsakomybės subjektas tokiu atveju yra sveikatos priežiūros įstaiga, kaip juridinis asmuo, o ne asmeniškai gydytojas.⁶⁶

Kaltės prezumpcija, vertinama kaip civilinės atsakomybės dalis, dar kitaip įvardinama, kaip subjektyvus nesąžiningumas – kai įrodoma, kad asmuo veikė neteisėtai. Čia civilinė atsakomybė atsiranda kai už žalos padarymą kaltas asmuo negali įrodyti atleidimo nuo atsakomybės pagrindų. Atsakingo asmens veiksmų neteisėtumas pasireiškia kaip pareigų nevykdymas ar netinkamas jų vykdymas. Kaltė, kaip sąlyga, atsakyti už kito asmens neteisėtais veiksmais padarytą žalą, egzistuoja kaip realios galimybės, kontroliuoti atitinkamus veiksmus ir elgesį, nepaisymas. Kaltei paneigti čia svarbios tik objektyvios, nepriklausančios nuo atsakingo asmens valios aplinkybės, kurios patvirtina galimybę savo pareigas vykdyti tinkamai. Apibendrinant subjektyvaus ir objektyvaus kaltės vertinimo problematiką konstatuotina, kad civilinėje teisėje subjektyvusis vertinimas nebeturi prasmės, todėl nėra taikomas. Pati kaltė ir

⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrius teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 14 d. nutartis c. b. L. M. S., v. Kauno raudonojo kryžiaus ligoninė, tretieji asmenys R. Ž., E. K., Nr. 3K-3-1140/2001, kat. 39.6.2.12. // http://www.lat.lt/4_tpbuuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=10872; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

įstatymuose, ir teismų praktikoje siejama su sąžiningumu. Todėl kaltė yra elgesio neatitikimas sąžiningumui, kas sąlygoja kaltės nustatymą.

3.2. (Ne)sąžiningumo prezumpcija

Sąžiningumo priešybė – piktnaudžiavimas teise, pavyzdžiui, nesuteikimas skolininkui termino įvykdyti prievolę, naujos įmonės įsteigimas perkeliant visą turtą ir gamybą į ją, o senajai įmonei paliekant tik skolas ir nepaliekant turto, skolininko turto perleidimas siekiant dirbtinai sukelti savo nemokumą ir šitaip išvengti prievolių kreditoriui vykdymo, nepagrįstas kreipimasis į teismą, žinant, kad reikalavimas nepagrįstas, siekiant tik padaryti žalą atsakovui ir panašiai. Tam tikrai atvejais Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas įtvirtina nesąžiningumo prezumpcijas, t. y. nustato aplinkybes, kurioms esant daroma prielaida, kad asmuo yra nesąžiningas.

Pažymėtina, kad sąžiningumas civilinėje teisėje daugeliu atveju preziumuojamas, todėl asmuo, teigiantis, jog kitas asmuo yra nesąžiningas, privalo nesąžiningumo faktą įrodyti. Iki nesąžiningumas bus įrodytas, asmuo laikomas sąžiningu. Tačiau Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas numato ir šios bendrosios taisyklės išimčių, t. y. preziumuojama, kad asmuo nesąžiningas. Tokiu atveju jis turi įrodyti, kad yra sąžiningas.

Civilinių teisinių santykių subjektų pareiga elgtis teisingai, protingai ir sąžiningai. Šios pareigos nevykdymas gali reikšti piktnaudžiavimą teise arba kaltus asmens veiksmus, sukeliančius civilinę atsakomybę. Jei asmuo elgiasi neteisingai, neprotingai ar nesąžiningai, teismas gali atsisakyti ginti jo teises.⁶⁷

Civilinė teisė įtvirtina sąžiningumo prezumpciją. Todėl turtą įgijęs asmuo laikomas sąžiningu įgijėju, kol nėra įrodyta priešingai (LR CK 4.26 str. 2 d.). Čia įtvirtinta šio principo išimtis ir nustatyta priešinga – nesąžiningumo prezumpcija. Pauliano ieškinio patenkinimas siejamas su skolininko nesąžiningumu, o atlygintinio sandorio atveju – su abiejų sandorio šalių nesąžiningumu, kreditoriui būtų sunku laimėti bylą, jei jis būtų priverstas įrodinėti abiejų atsakovų nesąžiningumą. Sandorio šalių nesąžiningumas – preziumuojamas, t. y. pripažįstama, kad esant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.67 straipsnyje įvardintoms aplinkybėms, sandorio šalys žinojo arba turėjo žinoti, jog sandoris pažeidžia kreditoriaus interesus. Šiuo atveju kreditoriui reikia įrodinėti esant bent vieną iš numatytų aplinkybių ir bus pripažįstama, kad sandorio šalys yra nesąžiningos. Be abejo, nesąžiningumo prezumpcija yra nuginčijama, todėl skolininkas ir kita sandorio šalis tokiais atvejais turi teisę įrodinėti buvę sąžiningi, t. y. nežinoję ir negalėję žinoti, kad sandoris pažeidžia kreditoriaus interesus. Straipsnyje numatytų atvejų

⁶⁷ Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. - Vilnius: Justitia, 2001. P. 78.

sąrašas yra baigtinis ir plečiamai neaiškinamas. Visais kitais atvejais, kurie nėra numatyti, galioja sąžiningumo prezumpcija, todėl kreditorius turi įrodyti, kad skolininkas ir kita sandorio šalis buvo nesąžiningi.⁶⁸

Nesąžiningumo prezumpcija – tai konkretūs atvejai, kai skolininko nesąžiningumas sudarius sandorį preziumuojamas. Tada lengviau įrodinėti skolininko nesąžiningumą, kaip būtina Actio Pauliana instituto taikymo sąlyga, nes įrodyti skolininko nesąžiningumą yra būtent kreditoriaus pareiga.

Taikant nesąžiningumo prezumpciją, t. y. kreditoriui nurodžius, jog sandoris sudarytas su asmenimis, nurodytais Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.67 straipsnyje, įrodinėjimo našta, jog sandoris sudarytas nesiekiant išvengti atsiskaitymo su kreditoriumi, tenka skolininkui. Pažymėtina, jog Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.67 straipsnis numato aštuonis atvejus, kai preziumuojamas kreditoriaus interesus pažeidžiančio sandorio šalių nesąžiningumas.

Šiuos atvejus galima išskirti į tris grupes:

1) kai trečiasis asmuo tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuotas palaikyti skolininką sudarant sandorį;

2) kai įvykdymo, kurį pagal tą sandorį turėjo atlikti skolininkas, vertė gerokai viršija kitos sandorio šalies pateiktą įvykdymą (aiškiai nenaudingi sandoriai);

3) kai sandoris sudarytas dėl skolos, kurios mokėjimo terminas dar nebuvo suėjęs, mokėjimo (privilegijų ir pirmumo teisės teikimas kitam kreditoriui).

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtintų atvejų, kai šalies nesąžiningumas preziumuojamas, sąrašas yra baigtinis. Todėl jei nėra 6.67 straipsnyje įvardintų atvejų, sandorį sudarę asmenys laikytini sąžiningais ir jų sąžiningumo prezumpciją turi paneigti ginčijantis sandorius kreditorius. Būtina pažymėti, jog kreditoriaus teisės neturėtų būti suabsoliutinamos, t. y. kreditoriams neturėtų būti suteikiamos privilegijos skolininko ir trečiojo asmens atžvilgiu. Dėl šios priežasties galiojančiame Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse ir buvo įtvirtinta imperatyvi nuostata dėl trečiojo asmens nesąžiningumo.⁶⁹

Sudarius kreditoriaus interesus pažeidusį sandorį pažymėtina, kad nesąžiningumo prezumpcija nustatyta šį sandorį sudarančioms šalims. Vadinasi, nuostatos, išvardintos kodekso 6.67 straipsnyje, negali būti taikomos kitiems asmenims kaip jų nesąžiningumo išankstinė nuostata. Kitiems asmenims šios nuostatos gali būti taikomos kaip sąžiningumo vertinimo matas, tačiau ne kaip asmens išankstinis teisinis vertinimas, su kuriuo siejama įrodinėjimo pareiga paneigti nesąžiningumą. Pavyzdžiui, sandorio, kurio sudarymas nesusijęs su kreditoriaus teisių

⁶⁸ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. I dalis. - Vilnius: Justitia. 2003, P. 109-110.

⁶⁹ Ambrasienė D., Cirtautienė S. Specialūs kreditoriaus interesų gynimo būdai sutartiniuose santykiuose // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), P. 62-64.

pažeidimu, šalys naudojasi sąžiningumo prezumpcija, todėl reikėtų įrodinėti šių sandorio šalių nesąžiningumą. Minėta įstatymo nuostata reikšminga tuo, kad joje išdėstyta įstatymo leidėjo nuostata, kai asmens veiksmai traktuojami kaip nesąžiningi sudarant atitinkamą sandorį. Nepaisant to, ar konkrečiu atveju bus nustatytos aplinkybės, leidžiančios vadovautis nesąžiningumo prezumpcija, tai netrukdo įrodyti nesąžiningumą, t. y. aplinkybes, kad asmuo, sudarydamas sandorį, žinojo ar turėjo žinoti, kad perleidžiant turtą bus pažeidžiami kreditoriaus interesai.

Teismų praktikoje pasitaikė klaidų, susijusių su netinkamu nesąžiningumo prezumpciją nustatančių normų taikymu. Lietuvos Aukščiausio Teismo 2009 m. rugsėjo 22 d. priimtoje nutartyje Nr. 3K-3-926/2002 nurodyta, kad žemesniųjų instancijų teismų dokumentai rodo, jog pirmosios instancijos teismas nesvarstė asmens sąžiningumo fakto ir dėl jo nepareiškė nuomonės taikydama restituciją. Apeliacinės instancijos teismo nutartyje sandorio šalies nesąžiningumo prezumpcija taikyta pagal jau minėtą Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.67 straipsnį tik dėl to, kad sandoriu pažeisti kreditoriaus interesai. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegija nutartyje nurodė, kad vien kreditoriaus interesų pažeidimo fakto neužtenka, kad būtų galima taikyti 6.67 straipsnio nuostatas, t. y. preziumuoti nesąžiningumą. Dar reikia nustatyti bent vieną aplinkybę, numatytą normos 1-8 punktuose, todėl teismų sprendimai buvo panaikinti dėl netinkamo materialinės teisės normos taikymo.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.82 straipsnio 1 dalis (kartu su 2.83 str. 1 d., 2.84 str. 3 d.) nesąžininga sandorio šalimi įvardija asmenį, kuris žinojo arba susiklosčius aplinkybėms negalėjo nežinoti. Šioje nuostatoje tiesiogiai nepasakyta, kad asmuo sudarydamas sandorį, privalo domėtis sandorio aplinkybėmis, tačiau galioja bendras reikalavimas elgtis atidžiai ir rūpestingai. Praktikoje nuostata apie žinojimą arba įsitikinimą nesunkiai patikrinama, nes galima pateikti faktinių įrodymo duomenų, kuriais disponavo žinojimo arba nežinojimo reikalavimus vykdančias asmuo.

Paaiškinti, ką reiškia „turėjo žinoti“ yra labai sudėtinga. Jei tai traktuojama kaip pareiga, tai kyla klausimas kokios yra tos pareigos „domėtis“ arba rinkti duomenis ribos? Tiesioginio atsakymo Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas nepateikia, tačiau sisteminis kodeksų aiškinimas, esami komentarai ir teismų praktika tai įvardija kaip pareigą.⁷⁰

Teisės normos asmeniui – sandorio šaliai – tiesiogiai neliepiama domėtis sudaromo sandorio aplinkybėmis. Pateikti išaiškinimai rodo, kad išvada apie turėjimą žinoti yra siejama su asmens atidumu arba su susiklosčiusiomis aplinkybėmis. Žinojimas atsiskleidžia per asmens įsitikinimą, suformuotą remiantis faktiškai turimais duomenimis.

⁷⁰ Norkūnas A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas // Jurisprudencija. 2003, Nr. 42 (34), P. 7-8

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.96 straipsnio 2 dalis numato, kad nekilnojamasis daiktas gali būti išreikalautas iš sąžiningo įgijėjo, jei sąvininkas turtą prarado dėl kitų asmenų padaryto nusikaltimo. Čia kalbama apie sąžiningo įgijėjo garantijas. Jei turto įgijėjui nustatysime reikalavimą įvertinti, ar teisėtai elgiasi kita sandorio šalis ar asmuo, dalyvaujantis sudarant sandorį, o įgijėjas pareigos nevykdys, tai jis galės būti laikomas sąžiningu ir neturės teisės į numatytą apsaugą. Manoma, kad tam tikromis aplinkybėmis iš turto įgijėjo būtų protinga reikalauti, kad jis įvertintų, ar kita sandorio šalis, ar net sandorio dalyvis elgiasi teisėtai.

Lietuvos Aukščiausias Teismas savo praktikoje nurodo, kad pagal civilinio kodekso 4.96 straipsnio 3 dalį savininkas turi teisę visais atvejais išreikalauti tiek kilnojamąjį, tiek nekilnojamąjį daiktą, kai daiktas valdytojo neatlygintinai įgytas iš asmens, kuris neturėjo teisės jo perleisti nuosavybėn. Pagal civilinio kodekso 6.67 straipsnio 1 punktą preziumuojamas sandorio šalių nesąžiningumas, jei skolininkas sudaro sandorį su savo sutuoktiniu, vaikais, tėvais ar kitais artimaisiais giminaičiais.⁷¹

Taigi, jei konstatuojamas asmens sąžiningumas, tai asmuo naudojasi teisine apsauga, kuri garantuojama sąžiningam asmeniui. Jei asmens elgesys vertinamas kaip nesąžiningas, tai jam taikoma atsakomybė - atsakymas ginti jo pažeistą teisę arba suteikti įstatymo numatytą apsaugą, kuri suteikiama sąžiningam asmeniui.

Nesąžiningu elgesiu laikomas atidumo, rūpestingumo reikalavimų neatitinkantis veikimas ir teisės aktų neatitinkantis elgesys (smurtas, apgaulė, prievarta, sukčiavimas), taip pat asmens neveikimas, pasireiškiantis pareigos išsiaiškinti tam tikras aplinkybes nevykdymu.

„Turėjimas žinoti“ aiškintinas kaip asmens pareiga veikti aktyviai. Asmens neveikimas, pasireiškiantis nepagrįstai nerealizuota galimybe žinoti apie savo veiksmų žalą kitam asmeniui, vertintinas kaip šios pareigos nevykdymas ir todėl nesąžiningas elgesys.⁷²

Sąžiningas elgesys yra privalomas tiek esant ikisutartiniams santykiams (CK 6.163 straipsnis), tiek sudarant sutartį (CK 6.162 straipsnis), tiek aiškinant jos turinį (CK 6.193 straipsnis), tiek ją vykdant (CK 6.200 straipsnis), tiek taikant restituciją (CK 6.222 straipsnis).

Dėl skolininko ir trečiojo asmens nesąžiningumo actio Pauliana taikymo sąlygų vertinimo aspektu bendraisiais pagrindais (ne CK 6.67 straipsnio taikymo kontekste) pažymėtina, kad, teleologiniu teisės aiškinimo metodu analizuojant šį kreditoriaus interesų gynimo būdą, patvirtinamas įstatymų leidėjo siekis išlaikyti kreditoriaus, skolininko ir trečiojo asmens – turto įgijėjo interesų pusiausvyrą, ir tai reiškia, kad kreditoriaus teisės neturėtų būti suabsoliutinamos, t. y. kreditoriams neturėtų būti suteikiamos privilegijos skolininko ir trečiojo

⁷¹ Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis c. b. Vilniaus miesto apylinkės prokuroras v. G. Z., G. L. Nr. 3K-3-306/2009, kat. 30.4.2; 30.12.1. // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=134523>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

⁷² Norkūnas A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas // Jurisprudencija. 2003, Nr. 42 (34), P. 8-10.

asmens atžvilgiu, todėl skolininkas, taip pat ir trečiasis asmuo laikomi nesąžiningais tik tada, kai yra pagrindas konstatuoti, kad jie žinojo ar turėjo žinoti, jog sudarydami sandorį jie pažeis skolininko ar kreditoriaus teises. „Žinojimas“ suprantamas kaip asmens turėjimas tam tikrų duomenų, o „turėjimas žinoti“ aiškinamas kaip asmens pareiga veikti aktyviai, nustatyta pareiga pasidomėti, todėl nepagrįstas neveikimas vertinamas kaip nesąžiningas elgesys.⁷³

Vertinant įgijėjo sąžiningumą, pažymėtina, kad sąžiningu gali būti laikomas tas įgijėjas, kuris jam prieinamomis priemonėmis pasidomėjo, ar sandorį ketinantis sudaryti asmuo neturi kreditorių, ar sudarant sandorį nebus pažeisti jų interesai. Tokie duomenys gali būti gaunami iš pokalbio su turta parduodančiu asmeniu arba jo atstovu, iš registru, kitų šaltinių (oficialių ar privačių). Kreditoriaus interesų gynimas pagal actio Pauliana apima ne tik tuos atvejus, kai yra suvaržytos skolininko daiktinės teisės, bet ir tuos, kai skolininkas turi kreditorių, o skolininko daiktinės teisės neapribotos. Svarbu įvertinti, ar sandorio sudarymu objektyviai nebus pažeistos kreditoriaus teisės. Sudarant kiekvieną sandorį turto įgijėjas yra suinteresuotas neturėti sunkumų dėl įgyjamo turto, siekia apsaugoti, kad šis nebūtų išreikalaujamas. Tai reiškia, kad turto įgijėjas taip pat yra suinteresuotas civilinių teisinių santykių stabilumu. Vadinasi, jis, elgdamasis apdairiai, prieš sudarydamas sutartį turi pasidomėti, ar patikima kita sandorio šalis, ar ji elgiasi sąžiningai. Iš būsimos sandorio šalies pagrįsta reikalauti paaiškinimo ir kitų duomenų, ar ji neturi kreditorių, kurių interesams gali būti padaryta žalos sandorio sudarymu.

Protingu ir apdairiu, t. y. sąžiningu, laikomas tas įgijėjas, kuris jam prieinamomis priemonėmis pasidomėjo, ar sandorį ketinantis sudaryti asmuo neturi kreditorių, ar sudarant sandorį nebus pažeisti jų interesai. Tai suponuoja reikalavimą turto įgijėjui pagal sandorį domėtis kita sandorio šalimi ir jos turtine padėtimi, kiek normaliai reikia sandoriui sudaryti, nepažeidžiant įstatymų. Toks elgesys pripažintinas įgijėjo pareiga, kurią sustiprina šio asmens statusas (pvz.: verslininkas).⁷⁴

Sprendžiant dėl to, kada atsirado skolininko prievolė kreditoriui, būtina įvertinti tai, kad pagal Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse įtvirtintą Actio Pauliana instituto reglamentavimą tokio ieškinio pareiškimo metu nereikalaujama, kad reikalavimo teisė būtų vykdytina, t. y. neturėtų būti atsižvelgiama į terminuotos prievolės termino suėjimo faktą. Tai kreditoriui suteikia galimybę operatyviai reaguoti į skolininko nesąžiningus veiksmus, kai dėl su trečiuoju asmeniu sudaryto sandorio skolininkas tampa nemokus, bankrutuoja ar sumažina

⁷³ Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis c. b. UAB „Vikata ir Ko“ v. UAB „Daisruna ir Ko“ Nr. 3K-3-361/2009, kat. 35.6.1; 126.5(S) // <http://www.infollex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=134490>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

⁷⁴ Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis c. b. I. C. v. V. M., V. B. Nr. 3K-3-535/2007, kat. 35.6.1(S) // http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=32221; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

(sunaikina) prievolės įvykdymo užtikrinimą, nes dėl tokių veiksmų netenka termino teikiamų lengvatų. Teisės doktrinoje taip pat pripažįstama, kad terminai pagal bendrą prezumpciją yra nustatomi skolininko naudai, todėl, skolininkui elgiantis nesąžiningai, jis neturėtų būti ginamas terminu. Tokiu atveju kreditorius įgyja teisę reikalauti iš skolininko nedelsiant įvykdyti prievolę, t. y. įgyja teisę pasinaudoti Actio Pauliana kaip specialiu gynybos būdu.

Vertinant, ar konkrečiu skolininko sudarytu sandoriu buvo pažeisti kreditoriaus interesai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.66 straipsnio prasme, būtina įvertinti ne tik tai, ar pažeistos atskiros skolininko ir kreditoriaus tarpusavio sutartinių santykių nuostatos, bet ir nustatyti, ar dėl šio sandorio skolininkas tampa arba nemokus, arba jo turtas gerokai sumažėja ir dėl to kreditorius praranda galimybę patenkinti savo reikalavimą visiškai ar iš dalies. Nustatinėjant šią Actio Pauliana instituto taikymo sąlygą, būtina turėti omenyje tai, kad kreditoriaus teisės gali būti pažeistos skolininko sudarytais sandoriais, kurie, nors ir nesukėlė bendro skolininko nemokumo, bet sumažino turto, kuriuo buvo užtikrinta kreditoriaus reikalavimo teisė, vertę. Skolininkas gali pažeisti kreditoriaus interesus įkeisdamas savo turtą kitam kreditoriui ir pan. Sandoris taip pat pažeidžia kreditoriaus teises, jei skolininkas, būdamas nemokus, suteikia pirmenybę kitam kreditoriui. Tačiau, vertinant, ar pirmenybės suteikimas kitam kreditoriui pažeidė kreditoriaus, reiškiančio Actio Pauliana, interesus ir teises, vien nustatytos atsiskaitymo tvarkos pažeidimo konstatavimo neužtenka, nes visada reikia atsižvelgti į konkrečias bylos aplinkybes. Kita vertus, nustatinėjant, ar dėl ginčijamų sandorių buvo pažeistos kreditoriaus teisės, neturi būti suteikiamos nepagrįstos privilegijos kreditoriui. Jei skolininkui sudarius ginčijamą sandoris, jis vis tiek turi pakankamai turto kreditoriniams reikalavimams patenkinti arba mokumas nekinta (pvz.: skolininko atsisakymas priimti palikimą), tai Pauliano ieškinio reikšti negalima.

Kad sandoris būtų pripažintas negaliojančiu Actio Pauliana pagrindu, turi būti nustatomas tiek skolininko, tiek trečiojo asmens nesąžiningumas, jei sandoris atlygintinis. Ši sąlyga reiškia, kad skolininko nesąžiningumas, t. y. tai, kad skolininkas žinojo ar turėjo žinoti, jog jo sudaromas sandoris pažeidžia vieno ar kelių kreditorių teises, yra būtina Actio Pauliana taikymo sąlyga. Be to, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso taip pat įtvirtinta, jog ginčijamas atlygintinis dvišalis sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu tik tuo atveju, jeigu sandorio kita šalis (tretysis asmuo) buvo nesąžininga.⁷⁵

Neatlygintinis sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu nepaisant trečiojo asmens sąžiningumo ar nesąžiningumo. Taikant civilinio kodekso 6.66 straipsnį svarbu laikytis kreditoriaus ir skolininko interesų balanso principo, todėl kreditoriaus teisės neturėtų būti

⁷⁵Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis c. b. VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Cetarium“, UAB „Ortofiną“ ir R. G. K. Nr. 3K-3-17/2006, kat. 35.6.1; 45.4(S) // http://www.lai.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=31205; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

suabsoliutinamos, t. y. kreditoriams neturėtų būti suteikiamos privilegijos skolininko ir trečiojo asmens atžvilgiu. Dėl šios priežasties civiliniame kodekse ir yra įtvirtinta imperatyvioji nuostata dėl trečiojo asmens nesąžiningumo.

Asmens sąžiningumas teisėje yra vertinamas pagal tai, ar asmuo ką nors žinojo arba turėjo žinoti. Vienu atveju įstatymas reikalauja, kad asmuo žinotų apie tam tikras aplinkybes, kitu atveju – asmuo neturi tam tikrų aplinkybių žinoti. Žinojimas suprantamas kaip asmens turėjimas tam tikrų duomenų, o „turėjimas žinoti“ aiškinamas kaip asmens pareiga veikti aktyviai, nustatyta pareiga pasidomėti, todėl nepagrįstas neveikimas vertinamas kaip nesąžiningas elgesys.⁷⁶

Pažymėtina ir tai, jog nustatant ginčijamo sandorio šalių sąžiningumą, sandorio turinys konkrečiu atveju gali skirtis – priklauso nuo to, kokie sandoriai yra sudaromi ir kokiomis aplinkybėmis asmenys veikia. Gana detalios sąžiningumo nustatymo kriterijai atskleisti:

- kai iškeliama ginčas dėl sudaryto sandorio negaliojimo, dėl galimo kreditoriaus interesų pažeidimo, tai aplinkybė, ar sandorio šalis – pvz.: turto įgijėjas – buvo sąžiningas, nustatoma pagal tai, ar įgijėjas žinojo arba turėjo žinoti, kad sandoris pažeidžia skolininko kreditoriaus teises. Teisiškai reikšminga, ar sutarties šalis turi duomenų (žino), ar privalo žinoti (jam nustatyta pareiga pasidomėti), kad kita sutarties šalis yra skolininkas, t. y. asmuo, turintis kreditorių. Tokie duomenys gali būti gaunami iš pokalbio su turta parduodančiu asmeniu arba jo atstovu, iš registru, iš kitų šaltinių (oficialių ar privačių). Informacija gali būti žiniose apie teismines bylas, sudarytas sutartis, turto areštą, apie antstolio atliekamus vykdymo veiksmus, taip pat kiti duomenys ir šaltiniai, kurie rodytų, kad asmuo gali būti skolingas;

- svarbu įvertinti, ar sudarant sandorį objektyviai nebus pažeistos kreditoriaus teisės. Sudarant kiekvieną sandorį turto įgijėjas yra suinteresuotas neturėti problemų dėl įgyjamo turto, siekia apsaugoti, kad jis nebūtų išreikalaujamas. Tai reiškia, kad turto įgijėjas taip pat yra suinteresuotas civilinių teisinių santykių stabilumu. Jis pats taip pat privalo tuo pasirūpinti. Protingai elgdamasis jis neturėtų sudaryti sandorio, kai yra duomenų, jog gali ateityje prarasti pagal sutartį gaunamą turtą. Vadinasi, jis, elgdamasis apdairiai, prieš sudarydamas sutartį turi pasidomėti, ar patikima kita sandorio šalis, ar ji elgiasi sąžiningai. Iš būsimos sandorio šalies yra pagrįsta reikalauti paaiškinimo ir kitų duomenų, ar ji neturinti skolininkų, kurių interesams gali būti padaryta žala sudarant sandorį. Jeigu asmuo gauna žinių apie galimo kontrahento kreditorių, tai privalo svarstyti, ar įgydamas skolininko turto nepažeis kreditoriaus interesų;

⁷⁶ Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis c. b. VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Cetarium“, UAB „Ortofina“ ir R. G. K. Nr. 3K-3-17/2006, kat. 35.6.1; 45.4(S) // http://www.lit.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=31205; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

- protingu ir apdairiu, o tai reiškia sąžiningu, gali būti laikomas tas įgijėjas, kuris, naudodamasis jam prieinamomis priemonėmis, pasidomėjo, ar sandorį ketinantis sudaryti asmuo neturi kreditorių ir ar sudarant sandorį nebus pažeisti jų interesai. Tai daroma iš dalies tenkinant jo paties interesus, todėl iš turto įgijėjo pagal sandorį gali būti reikalaujama domėtis kita sandorio šalimi ir jos turtine padėtimi, kiek normaliai reikia sudaryti sandoriui, nepažeidžiant įstatymų. Vadinasi, tai pripažintina jo pareiga.

Turto pagal būsimą sandorį įgijėjui, siekiant nepažeisti galimo kreditoriaus interesų, reikia būti apdairiam ir:

- 1) protingomis priemonėmis išsiaiškinti, ar būsimoji sandorio šalis yra skolininkas;
- 2) konkrečioje situacijoje įvertinti, ar sandoriu nebus pažeisti skolininko kreditoriaus interesai.⁷⁷

Pažymėtina tai, kad vertinant trečiojo asmens nesąžiningumą nėra reikalaujama, kad jo žinojimas būtų nukreiptas į konkretų kreditorių, užtenka, kad trečiasis asmuo žinotų, jog toks sandoris sukels ar sustiprins skolininko nemokumą. Be to, nustatant trečiojo asmens nesąžiningumą, užtenka, kad ginčijamo sandorio šalių kaltė reikštųsi neatsargia kaltės forma, kai skolininkas ar turto įgijėjas žino ar turi žinoti, kad toks sudaromas sandoris gali sukelti ar sustiprinti skolininko nemokumą.

Sprendžiant dėl to, reikia konkrečioje situacijoje nustatyti trečiojo asmens sąžiningumą ar ne, būtina įvertinti tai, kad sandorio atlygintinumas ar neatlygintinumas civilinio kodekso 6.66 straipsnio prasme turi reikšmės, kai sprendžiama dėl to, ar trečiasis asmuo, įgijęs daiktinių teisių skolininko turto atžvilgiu ginčijamo sandorio pagrindu, turi ar turėjo tam tikrų turтино pobūdžio pareigų skolininkui. Vertinant, ar skolininko ir trečiojo asmens buvo sudarytas atlygintinis sandoris, ar ne, taip pat turi būti įvertinama, kad tik neatlygintinio, t. y. tik tokio, kai trečiasis asmuo neturėjo jokių papildomų finansinių įsipareigojimų skolininkui, sandorio atveju trečiojo asmens sąžiningumas neturi teisinės reikšmės. Tokių nuostatų taikymas ir ypač siauras neatlygintinių sandorių pobūdžio aiškinimas šiuo atveju pateisinamas būtinybe apsaugoti sąžiningus trečiuosius asmenis ir užtikrinti teisinių santykių stabilumą civilinėje apyvartoje.

Lietuvos Aukščiausias Teismas patvirtina, kad nors Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.66 straipsnyje nėra tiesioginės nuorodos į tai, jog asmens, sudariusio sandorius su skolininku, sąžiningumas yra preziumuojamas, bet prievolės šalies sąžiningumas yra preziumuojamas atsižvelgiant į bendrąją sąžiningumo prezumpciją (CK 4.26 str. 2d.). Be to, tokia išvada yra darytina sistemiškai aiškinant Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.66 ir 6.67 straipsnius. Pastarajame išvardinti atvejai, kai preziumuojama, kad kreditoriaus interesus

⁷⁷ Ambrasienė D., Cirtautienė S. Specialūs kreditoriaus interesų gynimo būdai sutartiniuose santykiuose // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37 (29), P. 62-63.

pažeidusios šalys buvo nesąžiningos. Šis sąrašas yra baigtinis. Todėl jei nėra šiame straipsnyje išvardintų atvejų, sandorį sudarę asmenys laikytini sąžiningais ir jų sąžiningumo prezumpciją turi paneigti ginčijantis sandorius kreditorius.⁷⁸

Taigi konstatuojant sąžiningumą asmeniui suteikiama galimybė naudotis teisine apsauga, kuri teikiama sąžiningam asmeniui. Asmens elgesį vertinant per nesąžiningumo prizmę yra taikytinos teisinės priemonės, kurios lemia jo atsakomybę, atsisakymą ginti jo pažeistą teisę ir suteikti įstatymo numatytą teisinę apsaugą, kuri teikiama sąžiningam asmeniui. Asmens sąžiningumas civilinėje teisėje yra preziumuojamas, bet pati prezumpcija, kuri pripažįstama kaip visuotinai taikoma nuostata nėra tiesiogiai suformuluota Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad civilinio kodekso nuostatos yra aiškinamos sistemiškai, išvada apie asmens sąžiningumą darytina derinant visas kodekse įtvirtintas nuostatas su visuotinai teisėje pripažintu sąžiningumo principu.

3.3. Prievolės įvykdymo prezumpcija

Tinkamai įforminti prievolės įvykdymo faktą pirmiausiai yra suinteresuotas skolininkas, nes esant įrodymų, kad prievolė įvykdyta tinkamai, jis gali lengvai įrodyti jos pasibaigimo faktą ir nesąžiningas kreditorius neteks galimybės reikalauti įvykdyti prievolę pakartotinai. Kreditorius priėmęs prievolės įvykdymą, privalo išduoti skolininkui pakvitavimą, jog prievolė įvykdyta, išduoti pakvitavimą yra kreditoriaus pareiga. Atsisakęs išduoti pakvitavimą kreditorius laikomas pažeidęs prievolę. Prievolės įvykdymas yra sandoris, o pakvitavimas – forma. Todėl pakvitavimo forma turi atitikti bendruosius reikalavimus, taikomus rašytinei sandorio formai. Šalys arba įstatymai gali numatyti specialios formos dokumentus, kurie patvirtina prievolės įvykdymą. Pavyzdžiui, kreditorius, esantis verslininkas, priimdamas pinigus, privalo išduoti skolininkui atitinkamą kasos dokumentą (kasos pajamų orderį ar pan.). Tai, kad skolininkas turi skolos dokumentą, tokiais atvejais reiškia preziumuojant, jog prievolė įvykdyta. Todėl kreditorius savo teiginį, kad ji neįvykdyta ar įvykdyta netinkamai, turi įrodyti (LR CK 6.123 str. 2 d.).

Kai prievolė yra tęstinio pobūdžio ir jos dalyką sudaro keli konkretūs veiksmai. Pavyzdžiui, skolininkas privalo grąžinti skolą šešiais mokėjimais tam tikrais intervalais. Jeigu yra kreditoriaus išduotas pakvitavimas, kad atlikti du paskutiniai veiksmai, galioja prezumpcija, jog atlikti ir visi kiti prieš juos einantys veiksmai. Tačiau ši prezumpcija yra nugincijama, nes kreditorius turi teisę įrodinėti, kad visi veiksmai nebuvo atlikti. Šią prezumpciją gali paneigti ir

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis c. b. VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Cetarium“, UAB „Ortofina“ ir R. G. K. Nr. 3K-3-17/2006, kat. 35.6.1; 45.4(S) // http://www.lit.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=31205; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

pakvitavimo išlyga, kad kiti veiksmai nėra atlikti, taip pat šalys, sutartyje numatydamos, jog ši taisyklė jų prievolės vykdymui netaikoma.⁷⁹

Prievolė – tai teisinis santykis, kurio viena šalis (skolininkas) privalo atlikti kitos šalies (kreditoriaus) naudai tam tikrą veiksmą arba susilaikyti nuo tam tikro veiksmo, o kreditorius turi teisę reikalauti iš skolininko, kad šis įvykdytų savo pareigą (CK 6.1 straipsnis). Prievolės privalomumas reiškia, kad prievolė turi būti tinkamai vykdoma, o jos nevykdymas ar netinkamas vykdymas lemia civilinę atsakomybę, išskyrus, kai prievolė baigiasi ne tinkamu įvykdymu, o kitais įstatyme ar sutartyje nustatytais pagrindais (pvz.: šalys sutartyje gali būti numačiusios teisę nutraukti sutartį vienašališkai, skolininkas apskritai gali būti atleistas nuo prievolės vykdymo ir pan.). Kreditorius, prievolės pagrindu įgydamas reikalavimo teisę skolininkui, taip pat įgyja teisę naudotis įstatymo suteikiama jo reikalavimo teisės apsauga ir gynimo būdais (CK 1.138 straipsnis). Vienas tokių būdų nustatytas CK 6.66 straipsnyje, kuris laikomas specialiu kreditoriaus teisių gynimo būdu, leidžiančiu kreditoriui apginti savo reikalavimo teisę nuo skolininko nesąžiningų veiksmų. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.66 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kreditorius turi teisę ginčyti skolininko sudarytus sandorius, kurių šis sudaryti neprivalėjo, jeigu tokie pažeidžia kreditoriaus teises, o skolininkas apie tai žinojo ar turėjo žinoti.⁸⁰

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.35 straipsnio 4 dalyje yra nurodyta, kad galioja prezumpcija, jog skolininko naudai nustatytas terminas netenka galios, jei jis be kreditoriaus sutikimo sumažina ar sunaikina pateiktą prievolės įvykdymo užtikrinimą. Kreditorius sutinka nustatyti prievolės įvykdymo terminą dažniausiai tada, kai skolininkas pateikia vienokį ar kitokį prievolės įvykdymo užtikrinimą. Pavyzdžiui, užtikrinus prievolės įvykdymą įkeitimu, kreditorius turi garantiją, kad, skolininkui laiku neįvykdžius prievolės, reikalavimas bus patenkintas iš įkeisto turto vertės. Tačiau jei skolininkas pateiktą prievolės įvykdymo užtikrinimą sunaikina ar sumažina, kreditorius šią garantiją, kartu ir pasitikėjimą skolininku praranda. Todėl įstatymas ir nurodo, kad skolininkas nebegali remtis terminu.

Numatytos prezumpcijos išnykimas siejamas su dviem aplinkybėmis. *Pirma* – tai įvykdymo užtikrinimas turi būti sumažintas ar sunaikintas be kreditoriaus sutikimo. Jei tai padaryta gavus kreditoriaus sutikimą, tuomet skolininkas išsaugo termino jam suteiktas privilegijas. Pavyzdžiui, jei kreditoriaus sutikimu vieno daikto įkeitimas pakeičiamas kito, mažesnės vertės daikto įkeitimu įstatyme nustatyta prezumpcija jog terminas nustatytas

⁷⁹ Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. I dalis. - Vilnius: Justitia. 2003, P. 104-106.

⁸⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2008 m. liepos 3 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl *actio Pauliana*, netiesioginio ieškinio, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinio institutų taikymo apžvalga Nr. 2008-07-03 // <http://www.inf.olex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=91331>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

skolininko naudai lieka galioti. *Antra*, prievolės įvykdymo užtikrinimas turi sumažėti ar būti sunaikintas dėl skolininko, o ne dėl kitų asmenų veiksmų (neveikimo), išskyrus įstatymo ar sutarties numatytas išimtis. Jei šios aplinkybės atsiranda ne dėl nuo skolininko valios priklausomų aplinkybių, prezumpcija lieka galioti ir kreditorius neturi teisės reikalauti iš skolininko įvykdyti prievolę prieš terminą. Šiais atvejais prezumpcijos galiojimas priklauso nuo tam tikrų sąlygų įvykdymo.⁸¹

Prievolės įvykdymo atveju kreditorius, priimdamas įvykdymą, privalo duoti skolininkui pakvitavimą apie visišką ar dalinį prievolės įvykdymą, jeigu sutartis nenumato ko kita. Jeigu skolininkas yra kreditoriui išdavęs prievolei patvirtinti skolos dokumentą, tai kreditorius, priimdamas visą prievolės įvykdymą, privalo tą dokumentą skolininkui gražinti, o kai tokios galimybės nėra, - nurodyti tai pakvitavime.

Pakvitavimui prilygsta įrašas apie prievolės įvykdymą gražinamame skolos dokumente. Jeigu įvykdoma ne visa prievolė arba skolos dokumentas reikalingas kreditoriui kitoms teisėms įgyvendinti, jis turi teisę pasilikti skolos dokumentą, tačiau privalo skolininkui duoti pakvitavimą. Jeigu kreditorius atsisako duoti pakvitavimą, gražinti skolos dokumentą arba pažymėti pakvitavime, kad negali šio dokumento gražinti, tai skolininkas turi teisę sustabdyti prievolės vykdymą, iki jam bus išduotas dokumentas, patvirtinantis prievolės įvykdymą.

Jeigu skolininkas turėjo nuosekliai vykdyti vieną po kito kelis veiksmus ir išduotas pakvitavimas apie dviejų paskutinių veiksmų įvykdymą, preziumuojama, kad įvykdyti ir ankstesni veiksmai, išskyrus atvejus, kai sutartyje ar pakvitavime numatyta kas kita. Jeigu kreditorius išdavė pakvitavimą apie pagrindinės sumos sumokėjimą, preziumuojama, kad skolininkas sumokėjo palūkanas ir kitokias išlaidas.⁸²

Preziumuojama, kad sutartis turi būti vykdoma tinkamai ir sąžiningai, griežtai laikantis sutarties sąlygų. Teismai turi pareigą vadovautis teisingumo ir nepiktnaudžiavimo suteiktomis teisėmis principais, todėl jie atsižvelgia ir į kitas aplinkybes ir galimas pasekmes - neteisybę sutartį pažeidusios šalies atžvilgiu ir kitos šalies nepagrįstą praturtėjimą. Bendra prievolė teismams sutartį aiškinti taip, kad būtų užtikrintas teisingumas ir nė viena šalis nepiktnaudžiautų savo padėtimi, ypač tokiais atvejais, kai šalis nori išvengti nebe naudingą tapusiu sandorio. Tokioje byloje, jei yra pakankamai įrodymų, kad nukentėjusi šalis neturėjo nuostolių arba jie buvo labai menki, kas yra vertinama kaip neesminis pažeidimas, arba kad tai yra akivaizdus piktnaudžiavimo atvejis, atsižvelgiant į aplinkybių visumą, pažeidusios šalies nuostolių dydis yra

⁸¹ Mikelėnas V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. - Vilnius: Justitia, 2002. P. 119-120.

⁸² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687; prisijungimo laikas 2009-06-14.

reikšminga, nors ir nenulemianti aplinkybė. Svarbiausia aplinkybė – neesminis sutarties pažeidimas.

Tuo atveju, kai esminė sutarties sąlyga yra įvykdymo terminas, teismas interpretuoja labai griežtai. Tam tikrų rūšių sutartyse nesvarbu, ar terminas yra šalių suderėta esminė sąlyga, ar preziumuojama. Kaip, pavyzdžiui, prekių pirkimo-pardavimo sutartyse teismai preziumuoja, kad laikas yra absoliučiai esminis sutarties dalykas, kalbant apie prekių pristatymą, nebent šalys susitaria kitaip. Kitais atvejais, jei laikas nėra specialiai numatytas kaip esminė sąlyga, jis gali ja tapti, jei pažeidusiai šaliai yra įteikiamas pranešimas apie vykdymo terminus. Sutartyse, kuriose sutarties terminai yra esminė sutarties sąlyga, ir 10 minučių vėlavimas suteikia teisę nukentėjusiajai pusei nutraukti sutartį arba įgyti teisę į nuostolių atlyginimą. Tokiu atveju, darau išvadą, kad sutartį pažeidusios šalies nuostolių dydis tokios rūšies sutarčių pažeidimo atvejais teisme yra svarstomas. Tačiau kaip minėtoje byloje teismas aiškiai išsakė savo nuomonę: „tokiose sutartyse bet koks netinkamas įvykdymas, suteikia teisę kitai šaliai nutraukti sutartį (vadinasi pripažįstamas esminis sutarties pažeidimas), nežiūrint to, kad nukentėjusios šalies nuostoliai yra labai maži arba jų visai nėra“, o pažeidusios šalies nuostoliai labai dideli.

Terminai, nors ir neapibrėžti sutartyse kaip esminė sutarties sąlyga, taip pat gali ja tapti. Pavyzdžiui, net jei tikslus terminas sutartyje nėra apibrėžtas, šalis tikisi, kad prievoles kita šalis įvykdys per „protingą laiką“, peržengus „protingo laiko“ ribą, nukentėjusioji šalis turi teisę nutraukti pažeistą sutartį, t.y. pažeidimas pripažįstamas esminiu. Kada baigiasi „protingas“ laikas taip pat yra teismų interpretacijos.⁸³

Prievolės įvykdymo prezumpcija, kad išduotas pakvitavimas, jog įvykdyta pagrindinė prievolė, patvirtina ir papildomų, šalutinių prievolių įvykdymą (palūkanų, netesybų ir kt. sumokėjimą). Ši prezumpcija yra nuginčijama, todėl kreditorius turi teisę įrodinėti, kad buvo įvykdyta tik pagrindinė, bet ne papildoma prievolė. Kreditorius šios prezumpcijos poveikio taip pat gali išvengti pakvitavime aiškiai nurodydamas, kad jis negavo papildomos prievolės įvykdymo. Ši prezumpcija remiasi protingumo, teisingumo principais, kurie ją tarsi papildo, leidžia užtikrinti prezumpcijos tikrumą.

3.4. Tėvystės prezumpcija

Kiekvienas vaikas turi du biologinius tėvus, t. y. vieną tėvą ir vieną motiną. Tačiau vaikams vis rečiau tenka džiaugtis pilnatve augti ir būti globojamam abiejų jų. Daug vaikų

⁸³ Rudzenskaitė N. Ar vertindamas sutarties nutraukimą dėl esminio pažeidimo teismas turi atsižvelgti į sutartį pažeidusios šalies nuostolių dydį? // <http://vaidila.vdu.lt/~teise/IJBL/tom1/nr4/09-Rudzenskaite.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

gimsta ir auga šeimose, kuriose faktinių tėvų (ypač faktinio tėvo) vaidmenį atlieka ne biologiniai tėvai, o asmenys, su kuriais vaiko nesieja jokie kraujo ryšiai (pvz.: vaikas gimsta ir auga šeimoje, tačiau jo motinos sutuoktinis (sugyventinis) nėra jo biologinis tėvas, arba vaiko motina sudaro antrą santuoką ir vaikas toliau auga naujoje šeimoje). Neretai tokia *de facto* tėvystė sėkmingai pakeičia tikrąją, t. y. biologinę tėvystę, visam gyvenimui.

Tėvystė apibrėžiama kaip „buvimas tėvu, tėvo (tėvų) pareigos“. Taigi tėvystė gali būti suprantama kaip biologinė ir kaip socialinė kategorija. Pirmasis požiūris grindžiamas tuo, kad net naujaisi medicinos mokslo laimėjimai nepakeitė to, kad žmogaus reprodukcijai yra būtini dviejų skirtingų lyčių žmonių genetiniai komponentai. Kita vertus, vis ryškiau pastebimas antrojo, t. y. tėvystės kaip socialinio fenomeno, suvokimo poveikis įstatymų leidėjui bei teismų praktikai.⁸⁴

Teisinė tėvystės prezumpcija apima atvejus kada vaiko kilmė iš tėvo yra nustatoma automatiškai, neatsižvelgiant į jų valią. Ši prezumpcija remiasi tam tikromis biologinėmis, bei teisinėmis prielaidomis. Tėvystės prezumpcija – viena iš stipriausių teisės istorijoje žinomų prezumpcijų, nes „kiekvienas vaikas, gimęs santuokoje yra teisėtas vaiko motinos sutuoktinio vaikas“. Ši prezumpcija atkeliavusi iš Senovės Romėnų teisės.⁸⁵

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.140 straipsnio 1 dalis numato, kad „Jei vaiką pagimdė motina, kuri yra susituokusi, nors vaikas pradėtas iki santuokos, kaip vaiko tėvas gimimo įrašė įrašomas vaiko motinos sutuoktinis remiantis santuokos įrašu ar jo pagrindu išduotu santuokos liudijimu.“⁸⁶

Ši prezumpcija išlieka tris šimtus dienų po santuokos pripažinimo negaliojančia, separacijos, santuokos nutraukimo ar sutuoktinio mirties. Remiantis ja, išlaikymo išieškojimo byloje nereikia įrodinėti, kas yra vaiko tėvas. Įstatymas nereikalauja pateikti jokių papildomų įrodymų nei iš motinos, nei iš jos sutuoktinio. Vaiko kilmė iš tėvo įrašoma nepriklausomai nuo motinos ar jos vyro valios. Pabrėžtina, kad sutuoktinio tėvystės prezumpcijos taikymas gali priklausyti nuo atitinkamų socialinių santykių tarp vyro ir moters ypatybių.⁸⁷

Vaiko teisėtumui taikomi reikalavimai ir jų užginčijimas turi būti nagrinėjami pagal asmens statusą, kurį sutuoktiniai turėjo vaiko gimimo metu, arba, jei santuoka buvo nutraukta anksčiau, santuokos nutraukimo metu. Jei sutuoktinių asmens statusai skiriasi, lemiantis yra vaiko asmens statusas gimimo metu.

⁸⁴ Sagatys G. Biologinės ir faktinės tėvystės santykio problema ir vaiko teisės // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37(29), P. 88.

⁸⁵ Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 85-86.

⁸⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687; prisijungimo laikas 2009-06-14.

⁸⁷ Sagatys G. Biologinės ir faktinės tėvystės santykio problema ir vaiko teisės // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37(29), P. 86

Šios pamatinės normos taikymo sritis apima vyro tėvystės prezumpciją, teisėtumo užginčijimo argumentus bei nustatymą, kokie asmenys turi teisę ginčyti teisėtumą, ir laikotarpį, kuriuo galima užginčyti teisėtumą.⁸⁸

Tėvystė yra ne tik biologinis, bet ir teisinis tėvo ryšys su vaiku, kuris reiškia socialinį ir teisinį vaiko ir tėvo ryšio pripažinimą, todėl nagrinėjant klausimą dėl tėvystės nugincijimo kiekvienu atveju svarbu nustatyti, kokie yra vaiko ir tėvo santykiai.

Pažymėtina, kad tėvystės nugincijimas yra susijęs su labai svarbiomis vaiko ir tėvo tarpusavio asmeninėmis ir turtinėmis teisėmis ir pareigomis, taip pat apima įstatymo nereglamentuojamus asmeninio pobūdžio psichologinius, socialinius vaiko ir tėvo santykius, todėl šio klausimo sprendimas negali būti redukuojamas iki biologinės tikrovės konstatavimo, t. y. egzistuoja ar ne kraujo ryšys tarp tėvo ir vaiko. Bylose dėl tėvystės nugincijimo būtina vadovautis tarptautinėje ir nacionalinėje teisėje įtvirtintu prioritetinges vaiko teisių apsaugos ir gynimo principu, kuris reiškia, kad bet kokie veiksmai ar priimami sprendimai, susiję su vaiku, jo teisėmis ir interesais, turi atitikti vaiko interesus.⁸⁹

Vaiko iš tėvų kilmė su ja susijusių, įstatymuose nustatytų teisių ir pareigų atsiradimą lemia tik patvirtinta įstatyme (CK 3.138 – 3.140 straipsniai) nustatyta tvarka. Sąlyga vaiko kilmei iš motinos nustatyti yra įstatyme (CK 3.139 straipsnis) nustatyta tvarka patvirtintas faktas, jog moteris yra biologinė vaiko motina. Vaiko kilmę iš motinos paprastai patvirtina medicinos įstaigos, kurioje vaikas gimė, išduotas vaiko gimimo pažymėjimas. Tuo tarpu vaiko kilmei iš tėvo nustatyti fiziologinis aspektas, t. y. ar registruojamas kaip vaiko tėvas, vyras yra biologinis vaiko tėvas, nesiaiškinamas.

Bendrasis principas vaiko kilmei iš tėvo nustatyti yra civilinio kodekso 3.140 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teisinė tėvystės prezumpcija, pagal kurią, jei vaiką pagimdė motina, kuri yra susituokusi, nors vaikas pradėtas iki santuokos, kaip vaiko tėvas gimimo įrašė įrašomas vaiko motinos sutuoktinis. Šiuo atveju pagrindas įrašyti vyrą kaip tėvą yra santuokos liudijimas.⁹⁰

Vaiko kilmė iš tėvo preziumuojama ir jei manoma, kad toks vaiko kilmės nustatymas neatitinka tikrosios (biologinės) vaiko kilmės iš tėvo, vaiko gimimo įrašė nurodyti tėvo duomenys gali būti ginčijami. Pagrindas įrašyti vyrą kaip vaiko tėvą yra santuokos liudijimas. Taigi, kaip vaiko, gimusio įregistravus santuoką, kad ir kiek laiko vaiko motina ir jos vyras yra

⁸⁸ Europos teisminis tinklas civilinėse ir komercinėse bylose. Tėvystė/motinytė, tėvų ir vaikų santykiai įskaitant įvaikinimą. http://ec.europa.eu/civiljustice/applicable_law/applicable_law_aus_lt.htm#3.4.; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrisu teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 31 d. nutartis c. b. I. F. v. S. K., Nr. 3K-3-460/2007, kat. 76.5; 78.2.1 (S) // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=81928>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

⁹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrisu teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 10 d. nutartis c. b. A. K. v. I. B. K., Nr. 3K-3-239/2009, kat. 44.2.3; 78.2.1 (S) // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=129205>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

susituokę, tėvas vaiko gimimo įrašė nurodomas jo motinos vyras. Registruojant vaiko gimimą ir įrašant kaip vaiko tėvą vaiko motinos vyrą nesiaškinama ir neatsižvelgiama ar vaiko motina su tėvu susituokė iki pradėdant vaiką ar prieš pat jam gimstant. Į šias aplinkybes gali būti atsižvelgiama nagrinėjant ieškinius dėl tėvystės nuginkijimo. Jeigu registruojant vaiko gimimą dėl kokių nors aplinkybių civilinės metrikacijos įstaigos darbuotojas žinias apie tėvą įrašo iš santuokos įrašo, kuriuo remiantis išduotas santuokos liudijimas.

Kai vaiko motina yra nutraukusi santuoką arba jos sutuoktinis miręs arba yra įsiteisėjęs teismo sprendimas dėl separacijos arba vaikas gimė ne vėliau kaip per tris šimtus dienų nuo santuokos nutraukimo vaiko motinos vyro mirties dienos ar teismo sprendimo dėl separacijos įsiteisėjimo dienos, kaip gimusio vaiko tėvas gimimo įrašė nurodomas buvęs motinos vyras. Įrašyti kitą negu buvęs motinos sutuoktinis vyrą kaip vaiko tėvą galima tik nuginkijus tėvystės įrašą teismo tvarka, paskui remiantis tėvystės pripažinimo pareiškimu arba nustačius tėvystę.

Vaiko, kurį motina pagimdė nepraėjus trims šimtams dienų, kai baigėsi ankstesnė santuoka, tačiau per tą laiką, nutraukusi santuoką ar vyrui mirus, ištekėjo dar kartą, t. y. sudarė naują santuoką, tėvu laikomas esamas jos sutuoktinis – vyras, kuris sudarė su jo motina naują santuoką. Tada ankstesnės santuokos nutraukimo atveju buvęs vaiko motinos vyras gali būti įrašytas kaip vaiko tėvas pirma nuginkijus vaiko gimimo įrašo duomenis apie tėvą teismo tvarka ir tik paskui – remiantis tėvystės pripažinimo pareiškimu arba nustačius tėvystę. Vaiko kilmės iš tėvo nustatymo tvarka negali būti laikoma, kai vaikas yra gimęs santuokoje, tačiau vaiko tėvu save pripažįsta kitas vyras, o ne vaiko motinos sutuoktinis. Tokiais atvejais vaiko kilmė iš tėvo preziumuojama, o sutuoktinio tėvystė gali būti nuginkijta.⁹¹

Tačiau dėl pirmiau nurodytų vaiko kilmės iš tėvo nustatymo taisyklių galima tokia situacija, kai teisinis vaiko kilmės iš tėvo konstatavimas neatitinka biologinės vaiko kilmės iš tėvo tikrovės, t. y. vaiko motinos sutuoktinis, vaiko gimimo įrašė įrašytas kaip vaiko tėvas, nėra biologinis šio vaiko tėvas, taigi ir subjektas, kuriam pagal įstatymą gali atsirasti vaiko kilme grindžiama asmeninė pareiga išlaikyti šį vaiką.⁹²

Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų teisėjų kolegija pažymi, kad šios atitikties buvimas yra susijęs su labai svarbiomis vaiko ir tėvo tarpusavio asmeninėmis bei turtinėmis teisėmis ir pareigomis, taip pat apima įstatyme nereglamentuojamus asmeninio pobūdžio psichologinius, socialinius vaiko ir tėvo santykius, todėl atitinkamas vaiko tėvų elgesys, užtikrinantis šios atitikties egzistavimą, yra būtina tėvų pareigų, be kita ko, ir pareigos tvarkyti jų

⁹¹ Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z. ir kt. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. - Vilnius: Justitia, 2003. P. 267-269.

⁹² Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 10 d. nutartis c. b. A. K. v. I. B. K., Nr. 3K-3-239/2009, kat. 44.2.3; 78.2.1 (S) // http://www.infollex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&atoi_d=129205; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

nepilnamečių vaikų nuosavybe esantį turtą uzufukto teise išimtinai vaikų interesais, tinkamo (sąžiningo, atidaus ir rūpestingo) vykdymo sąlyga⁹³.

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad, siekdamas užtikrinti teisinį šeimos teisinių santykių tikrumą ir saugumą, valstybės pagrįstai taiko bendrąją prezumpciją, pagal kurią vedęs vyras yra laikomas sutuoktinės vaikų tėvu, o šios prezumpcijos paneigimas galimas tik esant rimtam pagrindui.⁹⁴

Valstybė turi teisę nustatyti tam tikras tėvystės identiškumą reglamentuojančias normas, kuriomis remdamiesi asmenys gali daryti individualius susitarimus. Ši valstybės teisė grindžiama dvejopomis priežastimis. Pirma, tik valstybė turi teisę nustatyti privalomas taisykles visiems joje gyvenantiems asmenims. Antra, preziumuojama, kad valstybė turi aukščiausią galią iškristalizuojant visuomenės vertybines nuostatas vaikų auginimo srityje. Net ir pripažįstant, kad taip apibendrinus suformuluotos normos negali kiekvienu atveju tiksliai atspindėti konkrečių tėvų ir vaikų ryšio plėtros galimybių, jos gali būti pateisinamos kaip pirminis atspirties taškas, kurio pagrindu tėvystės identiškumo klausimai gali būti sprendžiami susitarimų arba prievartinio įgyvendinimo forma. Valstybė naudojasi išimtaine kompetencija spręsti ginčus dėl tėvystės identiškumo. Ši teisė kildinama ne tiek iš valstybės sugebėjimo objektyviai išspręsti konkrečių asmenų ryšio su vaiku klausimą, kiek iš valstybės, kaip autoritetingiausio privačių ginčų sprendimo institucijos, suvokimo.

Vargu ar galima ginčyti tai, kad tėvystės identiškumas teisėje materializuojasi, t. y. įgyja teisinę reikšmę, visų pirma vaiko kilmės nustatymo institute. Todėl daugiausia dėmesio turi būti sutelkta į vaiko kilmės, kaip teisinio santykio tarp tėvų ir vaiko atsiradimo pagrindo, nustatymą reglamentuojančių normų analizę, kurios svarbiausias uždavinys – garantuoti efektyvų ir teisingą tėvystės ginčų sprendimą: apibrėžti teisines schemas, kurios užtikrintų visapusišką tėvystės pareigų vaiko atžvilgiu atsiradimą, funkcionavimą, siekiant maksimaliai apsaugoti vaiko, o kartu ir visų suinteresuotų šalių teises. Taigi vaiko kilmės nustatymo, kaip ir vaiko auklėjimo, procesus reguliuojantys mechanizmai turi išlaikyti aiškų ir teisingą privačių bei viešųjų interesų balansą, tuo maksimaliai sumažindami galimos valstybės intervencijos į tokio pobūdžio santykius neigiamas pasekmes. Kartu pripažįstama, kad sprendžiant tėvystės identiškumo nustatymo klausimus valstybės intervencijos „slenkstis“ gali būti mažesnis, o jos ribos santykinai platesnės.⁹⁵

⁹³ ten pat.

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyrisu teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 31 d. nutartis c. b. I. F. v. S. K., Nr. 3K-3-460/2007, kat. 76.5; 78.2.1 (S) // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=81928>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

⁹⁵ Sagatys G. Biologinės ir faktinės tėvystės santykio problema ir vaiko teisės // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37(29), P. 88.

Pabrėžtina, kad tėvystės prezumpcija civiliniuose teisiniuose santykiuose vaidina svarbų vaidmenį, nes ji padeda vaiko kilmę iš tėvo nustatyti automatiškai. Šios prezumpcijos pagrindą sudaro biologinės ir teisinės prielaidos, kurios viena nuo kitos yra neatsiejamos. Tėvystės prezumpcijai galioja nuginčijimo galimybė, tačiau šiuo atveju svarbios vaiko ir tėvo tarpusavio asmeninės, turtinės teisės ir pareigos kartu su kitais asmeninio pobūdžio santykiais. Tėvystės nuginčijimo atveju svarbūs vaiko teisių apsaugos ir gynimo principai, kurie numato, kad bet kokie sprendimai negali pažeisti vaiko interesų. Todėl jei vaikas gimsta santuokoje natūralu, kad tėvystė preziumuojama ir remiantis prezumpcija vaiko tėvu pripažįstamas būtent motinos vyras, kuris abejodamas dėl tėvystės turi teisę ją ginčyti, remdamasis atitinkamais faktais.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Darbe išanalizavus teisinių prezumpcijų taikymo teorinius ir praktinius aspektus, teikiamos šios išvados ir pasiūlymai:

1. Prezumpcija – tai tam tikros prielaidos, atsiradusios remiantis ilgalaikiu atitinkamų įvykių vienodu ar labai panašiu pakartotinumu. Tai tam tikrų faktų laikymas įvykusiais, tikrais, kol neįrodyta kitaip. Prezumpcijas lemia daugybė faktorių, kurie dėl daugybės elgesio variantų, gyvenimiškos patirties ir pačios teisės egzistavimo skatina jų atsiradimą, egzistavimą ir privalomumą. Tačiau teisinės prezumpcijos, kaip atitinkamos tam tikro fakto prielaidos dėl jų įtvirtinimo teisės normoje yra kažkas daugiau nei tik tam tikros prielaidos ir fakto glaudus ryšys, nes suteikia jai pagrįstumą, siekiant užtikrinti teisinių santykių stabilumą ir teisėtumą.

2. Teisinių prezumpcijų skirstymas į nuginčijamas, nenuginčijamas, faktines, teises, tiesiogines ir išvestines yra labai svarbus, nes numato iš jų taikymo kylančias teises pasekmes. Tarp skirtingų teisinių prezumpcijų yra daug įvairių prieštaravimų ir neatitikimų, kas kartais verčia susimąstyti ar vienokios ir kitokios prielaidos egzistavimas iš tiesų yra prezumpcija. Atsakymo į šį klausimą reikia ieškoti prielaidą derinant su jos juridine reikšme, t. y. mėginant suprasti, kad prezumpcija yra tik tikėtina prielaida, kuri tam tikru atveju gali būti paneigta. Apibūdinant teisinių prezumpcijų reikšmingumą būtina pažymėti, kad jomis siekiama supaprastinti įrodinėjimą, paskirstant tarp šalių įrodinėjimo našta, kad kiekviena iš jų galėtų įrodyti tas aplinkybes, kurios jai žinomos geriausiai, abejojant dėl tam tikrų faktų tikrumo.

3. Bendrosios teisinės prezumpcijos yra kaip teisinės sistemos branduolys, nes turi didelę reikšmę Konstitucijos požiūriu, bei padeda išreikšti konstitucines perspektyvas. Jų pagrindu teismai priimdami sprendimus formuoja bendrą teisminę praktiką. Teisės aktų konstitucingumo, įstatymų žinojimo, sąžiningumo, teismo sprendimo teisėtumo prezumpcijos yra svarbios visoms teisės šakoms, jos numato kitų, konkrečiai teisės šakai būdingų, teisinių prezumpcijų pagrindus. Bendrosios teisinės prezumpcijos naudojamos kaip teisės principai, kurie leidžia visoms teisės šakoms taikyti bendrąsias Konstitucijos nuostatas.

4. Civilinės teisės prezumpcijų atsiradimą ir taikymą atskleidžia visuotinai pripažinti asmenų protingumo ir sąžiningumo elgesio standartai ir tam tikrų įvykių aplinkybių vertinimas. Išskiriamos pagrindinės, bendrosios ir specialiosios civilinės teisės prezumpcijos. Pažymėtina tai, kad specialiųjų prezumpcijų civilinėje teisėje yra daugiausiai. Atsižvelgiant į tai, kad civilinės teisės prezumpcijos padeda išlaikyti teisinių santykių stabilumą, pastovumą konstatuotina, kad jos padeda greičiau ir efektyviau išspręsti kilusį ginčą. Remiantis tuo, kad Lietuvos teisės doktrinoje teisinės prezumpcijos nėra išsamiai apibūdintos ir ne visos jos yra

konkrečiai įvardintos įstatyme, todėl, kaip dažnai rodo teismų praktika, prezumpcijos tampa „vertinamosiomis“, kurios pabrėžia didelę teismo reikšmę galutinai atskleidžiant jų turinį.

5. Teisinių prezumpcijų taikymo problemos gali būti sprendžiamos, konkrečiomis priemonėmis:

5.1. Mokslininkai, kompetentingi teisininkai turėtų inicijuoti procesus, kurie skatintų labiau domėtis teisinėmis prezumpcijomis, kaip moksliskai ir praktiskai perprasti jų esmę. Praktikoje reiktų suformuoti itin griežtas išimtis, kuomet galima būtų taikyti teises prezumpcijas atitinkamiems ginčams spręsti, taip pat stengtis ne kurti naujas teises prezumpcijas, kurios konkuruotų su esamomis, bet paisyti jau įtvirtintų, t. y. tikslinant jų teorines ir praktines bazes.

5.2. Skirtingo teisinių prezumpcijų vertinimo problema, kai vienu atveju jos suabsoliutinamos, o kitu visiškai nepripažįstamos, gali būti išspręsta stengiantis ne tik adekvačiai atskleisti jų turinį, bet ir pagrindžiant šią poziciją tiek teoriniu, tiek praktiniu veiksmingumu. Tuo tikslu, būtų galima dėl atitinkamų teisinių prezumpcijų vertinimo dažniau prašyti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimo, kuris praktiskai visuomet yra akceptuojamas, kaip neginčytinas orientyras realizuojant teisės normų aktus.

5.3. Siekiant įveikti teisinių prezumpcijų vidinius prieštaravimus būtina jas, kartu su jų turinio elementais, vertinti adekvačiai, nesuteikiant joms tokios reikšmės, kuri apskritai negali būti suteikta.

5.4. Teisingas teisinių prezumpcijų taikymas gali būti pasiektas tik kompetentingai ir atsakingai jas taikant. Todėl būtina, kad pagrindinėje teisingumo vykdymo institucijoje – Teisme, dirbtų tik aukštos kvalifikacijos, nepriklausomi ir aukštos moralės teisėjai, kurie savo iniciatyva, sprenddami dėl teisinių prezumpcijų egzistavimo nenukryptų nuo teisingo jų vertinimo ir taikymo.

Vaiva Gedvilaitė
2009-11-25

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // <http://www3.seimas.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>; prisijungimo laikas 2009-06-14.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=107687; prisijungimo laikas 2009-06-14.

Specialioji literatūra:

3. Ambrasienė D., Cirtautienė S. Specialūs kreditoriaus interesų gynimo būdai sutartiniuose santykiuose // *Jurisprudencija*. 2003, Nr. 37 (29), P. 61-78.
4. Barak A. *Purposive interpretation in Law*. – Princeton and Oxford: Princeton university press, 2005. P. 423.
5. Baranauskas E., Pakalniškis V., Papirtis L. V. ir kt. *Civilinė teisė. Bendroji dalis*. - Vilnius: Justitia, 2008. P. 564.
6. Birmontienė T., Jarašiūnas E. Kūris E. ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė*. - Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 919.
7. Driukas A., Jokūbauskas Č., Laužikas A. ir kt. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. Antra tomas. II ir III dalys* - Vilnius: Justitia, 2005. P. 527.
8. Hill Kay H. *Conflict of Laws*. – By BarBi Group: Gilbert Law summaries, 2004. P. 323.
9. Jarašiūnas E. Asmenų lygybės principas, kaip teisės aktų konstitucingumo matas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje // *Jurisprudencija*. 2004, Nr. 52(44), P. 7-18.
10. Jarašiūnas E. Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo konferencija // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/13.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.
11. Keinys S. ir kt. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Ketvirtasis leidimas*. - Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 967.
12. *Legal Presumption Law & Legal Definition* // <http://definitions.uslegal.com/l/legal-presumption/>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.
13. Mesonis G. Kai kurie Konstitucijos interpretavimo aspektai: *expressis verbis* ribos // *Jurisprudencija*. 2008, Nr. 5(107), P.19-27.
14. Meškys L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai // *Jurisprudencija*. 2006, Nr. 4(82), P. 61-68.

15. Mikelėnas V., Keserauskas Š., Smirnovienė Z. ir kt. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. - Vilnius: Justitia, 2003. P. 699.
16. Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos Civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. I dalis. - Vilnius: Justitia. 2003, P. 531.
17. Mikelėnas V. Prievolių teisė. Pirmoji dalis. - Vilnius: Justitia, 2002. P. 198.
18. Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. - Vilnius: Justitia, 2001. P. 349.
19. Norkūnas A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas //Jurisprudencija. 2002, Nr. 28(20), P. 112-118.
20. Norkūnas A. Sąžiningumo principo įgyvendinimas // Jurisprudencija. 2003, Nr. 42 (34), P. 5-11.
21. Rescher N. Presumption and the Practices of Tentative Cognition. - Cambridge University Press // http://assets.cambridge.org/97805218/64749/excerpt/9780521864749_excerpt.pdf; prisijungimo laikas: 2009-09-14.
22. Rudzenskaitė N. Ar vertindamas sutarties nutraukimą dėl esminio pažeidimo teismas turi atsižvelgti į sutartį pažeidusios šalies nuostolių dydį? // <http://vaidila.vdu.lt/~teise/IJBL/tom1/nr4/09-Rudzenskaite.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.
23. Sagatys G. Biologinės ir faktinės tėvystės santykio problema ir vaiko teisės // Jurisprudencija. 2003, Nr. 37(29), P. 86-97.
24. Sagatys G. Vaiko teisė į šeimos ryšius. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006. P. 358.
25. Šimašius R. Teisės aiškinimas ir jo privalomumas // <http://www.teise.org/admin/docs/upload/2004%202%20Remigijus.doc>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.
26. Vaišvila A. Teisė kaip pinigų nepraradimo ir prarastų pinigų atgavimo instrumentas // http://www.mruni.lt/mru_lt/dokumentai/.../teises.../Teise_verslas.doc; prisijungimo laikas: 2009-06-14.
27. Varga G. Law and Philosophy. Selected papers in Legal Theory. – Budapest, 1994. P. 530.
28. Weintraub R. J. Commentary on the conflict of Laws / fourth edition. – New York: Foundation press, 2001. P. 810.
29. Baublys G. Teismo sprendimas kaip teisingumo aktas: daktaro dis. soc. mokslai: teisė (01 S). – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002. P. 139.
30. Europos teisminis tinklas civilinėse ir komercinėse bylose. Tėvystė/motinytė, tėvų ir vaikų santykiai įskaitant įvaikinimą // http://ec.europa.eu/civiljustice/applicablelaw/applicable_law_aus_lt.htm#3.4; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

31. Jarašiūnas E. Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo konferencija // <http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/13.pdf>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

32. Legal Presumption Law & Legal Definition // <http://definitions.uslegal.com/l/legal-presumption/>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

33. Кузнецова О. А. Презумции в гражданском праве. - Санкт-Петербург: Юридический центр-пресс, 2004. P. 347.

Teismų praktika:

34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1996 m. gruodžio 5 d. nutarimo „Dėl Seimo nutarimo „Dėl Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos narių paskyrimo“ pripažinimo netekusiu galios ir Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos tarybos sudarymo“ atitikimo konstitucijai“ // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=41535&LoggedIn=1>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

35. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus 1997 m. birželio 13 d. apžvalga „Įstatymų, nustatančių teismo sprendimo priėmimo ir išdėstymo tvarką, taikymas teismų praktikoje“ // http://www.lat.lt/4_tpbuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26689; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

36. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 30 d. nutartis c. b. L. B. v. Kauno apskrities valstybinė mokesčių inspekcija, Nr. 3K-3-126/2007, kat. 34.3(S) // http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=31088; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

37. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 8 d. nutartis c. b. A. J. v. H. J., Ž. J., E. J., Nr. 3K-3-382/2007, kat. 34.4.10; 34.6(S) // http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_liteko&lang=1; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198 1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=41576>; prisijungimo laikas: 2009-06-14.

39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242

straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1997/n711001a.htm>; prisijungimo laikas: 2009-06-14.

40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2,3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12,13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5,6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285 straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 358 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalies 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktas (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardos teismo skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // <http://www.infolex.lt/Praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=63590>; prisijungimo laikas: 2009-06-14.

41. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis c. b. V. S. v. UAB „Nekilnojamojo turto vystymas“, Nr. 2A-520/2009, kat. 44.2.4.1.; 44.8(S) // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=134503>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

42. Lietuvos Apeliacinio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 8 d. nutartis c. b. UAB „Argela“ v. M. G., Nr. 2A-597/2009, kat. 44.2.4.1(S) // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=133337>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

43. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis c. b. Vilniaus miesto apylinkės prokuroras v. G. Z., G. L. Nr. 3K-3-306/2009, kat. 30.4.2; 30.12.1. // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=134523>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

44. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis c. b. UAB „Vikata ir Ko“ v. UAB „Daisruna ir Ko“ Nr. 3K-3-361/2009, kat. 35.6.1; 126.5(S) // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=134490>; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

45. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 3 d. nutartis c. b. I. C. v. V. M., V. B. Nr. 3K-3-535/2007, kat. 35.6.1(S) // http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=32221; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

46. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 11 d. nutartis c. b. VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Cetarium“, UAB „Ortofina“ ir R. G. K. Nr. 3K-3-17/2006, kat. 35.6.1; 45.4(S) // http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=31205; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

47. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 3 d. nutartis c. b. VĮ Valstybės turto fondas v. UAB „Cetarium“, UAB „Ortofina“ ir R. G. K. Nr. 3K-3-710/2002, kat. 15.2.1.1; 25.8.1; 31.6.1; 31.5; 37.8; 40.6(S) // http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=10376; prisijungimo laikas: 2009-09-28.

48. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 14 d. nutartis c. b. L. M. S., v. Kauno raudonojo kryžiaus ligoninė, tretieji asmenys R. Ž., E. K., Nr. 3K-3-1140/2001, kat. 39.6.2.12. // http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=10872; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

49. Lietuvos Aukščiausio Teismo Senato 2008 m. liepos 3 d. Lietuvos Aukščiausio Teismo praktikos dėl actio Pauliana, netiesioginio ieškinio, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinio institutų taikymo apžvalga Nr. 2008-07-03 // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=91331>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

50. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 31 d. nutartis c. b. I. F. v. S. K., Nr. 3K-3-460/2007, kat. 76.5; 78.2.1 (S) // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=81928>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

51. Lietuvos Aukščiausio Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 10 d. nutartis c. b. A. K. v. I. B. K., Nr. 3K-3-239/2009, kat. 44.2.3; 78.2.1 (S) // <http://www.infolex.lt/praktika/demo/Default.aspx?id=20&item=doc&aktoid=129205>; prisijungimo laikas: 2009-09-14.

SANTRAUKA

Teisinės prezumpcijos: teorija ir praktika

Raktinės sąvokos: prezumpcija, teisinės prezumpcijos, preziumuojami faktai, prielaida, sąžiningumas, konstitucingumas, įstatymo žinojimas, kaltė.

Baigiamojo darbo temos aktualumas pasireiškia tuo, kad teisinė prezumpcija yra paremta ne tik logika, bet ji taip pat svarbi ir visuomeninių santykių reguliavimo prasme. Todėl teisinė prezumpcija turi būti aiški ir apibrėžta, kad būtų galima ją lengviau atskirti nuo kitų panašių prielaidų.

Darbo objektas – teisinės prezumpcijos ir jų taikymas teismų praktikoje. Tyrimo tikslas – remiantis teisinių prezumpcijų teorine analize ir teisminės praktikos pavyzdžiais, iširti ir apibendrinti teismuose traktuojamą teisinių prezumpcijų taikymą.

Darbe keliama hipotezė nurodo tikėtinumą, kad per mažas teisinių prezumpcijų naudojimas ir domėjimasis jomis, sudaro prielaidas vienoms teisinio santykio šalims nepagrįstai palengvinti įrodinėjimo našta, o kitoms apsunkinti.

Išanalizavus teorinę ir praktinę medžiagą darytinos išvados, kad prezumpcija yra tam tikros prielaidos, atsiradusios remiantis ilgalaikiu atitinkamų įvykių vienodu ar labai panašiu pakartotinumu. Tai tam tikrų faktų laikymas įvykusiais, tikrais, kol neįrodyta kitaip. Apibūdinant teisinių prezumpcijų reikšmingumą būtina pažymėti, kad jomis siekiama supaprastinti įrodinėjimą, paskirstant tarp šalių įrodinėjimo našta, kad kiekviena iš jų galėtų įrodyti tas aplinkybes, kurios jai žinomos geriausiai, abejojant dėl tam tikrų faktų tikrumo. Išskiriant prezumpcijas pagal jų reikšmingumą pirmumas tenka bendrosioms teisinėms prezumpcijoms, kurios yra kaip teisinės sistemos branduolys, nes turi didelę reikšmę Konstitucijos požiūriu. Civilinės teisės prezumpcijos padeda išlaikyti teisinių santykių stabilumą, pastovumą, padeda greičiau ir efektyviau išspręsti kilusį ginčą. Teisinių prezumpcijų taikymo problematiką galima išspręsti suformuojant griežtas išimtis, kuomet galima būtų taikyti teises prezumpcijas ginčams spręsti.

Magistro darbą sudaro: įvadas, 3 skyriai, išvados, literatūros sąrašas, santrauka lietuvių kalba ir santrauka anglų kalba.

SUMMARY

Legal presumptions: Theory and Practice

Key words: presumption, legal presumption, presumed facts, assumption, honesty, constitutionality, the knowledge of Law, guilt.

The relevance of final Work is that the legal presumption comes out not only with logic, but it's also important in public relations. However, the legal presumption must be clear and defined, that it can be easily distinguished from other similar instances.

The object of work – legal presumptions and their application in practice. The purpose of the study - investigate and summarize legal presumptions application in courts from theoretical and practical legal presumptions analysis.

The hypothesis of the work shows the probability, that poor using and interest of legal presumptions cause an assumptions on legal relationship between parties, unreasonably facilitate the burden of proof for the one person and for the other it make more difficult.

Of theoretical and practical analysis we can draw the conclusions, that the presumptions are certain assumptions incurred on the basis of long relevant events in the same or very similar repeating. It's holding that the certain facts is real and occurreal until it's not proven otherwise. Describing the importance of legal presumptions we should note that with them we are seeking simplify the proof and distribute it among persons, that each of them can prove, that circumstances which knows the best, when is some doubt about the truth of the facts. Distinguish the significance of the presumptions, priority comes to general legal presumptions, which is like the main body of legal system, because in the position of Constitution it has the great importance. The presumptions of civil law helps to maintain stability of legal relationship, promotes firstly and effectively resolve the dispute. The problem of legal presumption application can be solved, by forming strict exeptions, when the legal presumptions can be used to solve disputes.

Master's work consists of: Introduction, 3 Divisions, Conclusion, Reading List, Summary in Lithuanian and English language.